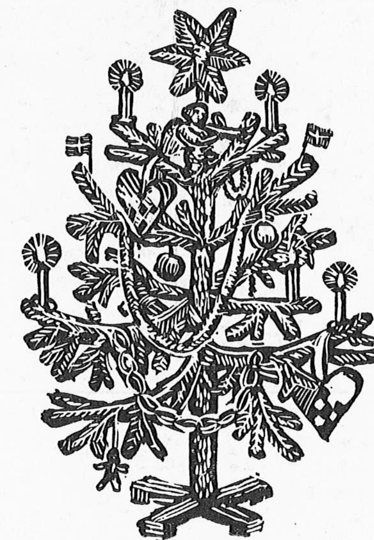
SMÅSKRIFTER FRA
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
2

LILY WEISER AALL

JULETREET I NORGE

UTGITT AV NORSK FOLKEMUSEUM
OSLO 1953

SMÅSKRIFTER FRA
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

LILY WEISER AALL

JULETREET I NORGE

UTGITT AV NORSK FOLKEMUSEUM
OSLO 1953

Småskrift nr 2 fra
Norsk Etnologisk Gransking
Også trykt i Norveg II

Sverre Kildahls Boktrykkeri, Oslo

JULETREET I NORGE

Bruken av juletreet er en forholdsvis ny skikk i Norge. Den ble innført fra utlandet av enkelte familier for litt over 100 år siden, men ble først alminnelig ut over landet i årene fra 1880—1930. Det lever altså ennå mange mennesker som husker det første juletre i sin hjembygd. Norsk Etnologisk Gransking har sendt ut en spørreliste om juletreet, og svarene representerer et stoff som er merkelig på mange måter. En har anledning til å se hvordan en ny skikk blir overtatt, hvordan den sprer seg, hvordan den blir husvarm, hvordan den forandrer seg i de nye omgivelser. En kan studere hvor lenge enkeltheter ved skikken, som ikke finner tilknytning til hjemlig tradisjon, kan holde seg, og hvordan de til sist forsvinner. Det som kanskje er mest verdifullt, er de mange personlige uttalelser om saken, forskjellige innstillinger overfor og forskjellige vurderinger av skikken, som kommer til uttrykk i svarene.

Med juletre mener en et stående tre pyntet med lys og annen stas i stuen. Det er midtpunktet for familie- og barnefesten jul. Juletreet i denne form er tidligst og best kjent fra Sørvest-Tyskland. For å bedømme dets historie i Norge er det nødvendig å nevne noen hovedtrekk fra dets historie i Tyskland.

Fra begynnelsen av 15-hundretallet har en skriftlige opplysninger om trær eller kvister som i juletiden ble

pyntet og satt opp i forsamlingslokalet til forskjellige selskaper og håndverkslaug i sørvest-tyske[1] og sveitsiske byer.[2] Treet ble stående urørt over julen og nyttår, men på trettendedagen, helligtrekongersdagen, fikk medlemmenes barn komme og høste treet. Slik var det f. eks. i byene Schlettstadt og Strassburg. Samtidig har en dokumenter fra Schlettstadt at byen fra 1521 av måtte sette ut vakt for å passe trærne i byskogen før jul, og at de hadde bestemte betalte folk som måtte hogge tre til jul. Fra Freiburg har en et forbud mot å hogge tre til jul fra 1554. Byen Ammerschweier utstedte 1561 en bestemmelse om at ingen borger skulle hogge mer enn ett tre til jul, og at det ikke måtte være høgre enn 8 sko. Fra samme område, Strassburg, har en den eldste hittil kjente opplysning om juletreet i private hjem (ca. 1642). Det er sannsynlig at en liknende skikk også er oppstått andre steder i Tyskland, f. eks. i den daværende nordøstlige del. I Riga hadde lauget die «Schwarzhäupter», fra 1510 av, til julen et pyntet tre, som de bar til markedsplassen, og der danset de omkring det. En har en forholdsvis tidlig opplysning fra året 1698 i Danzig om at en fikk kjøpt pyntede «Christbäume» på Christmarked. Men skikken må ha gått av bruk igjen. Senere blir det opplyst at juletreet ble innført til Danzig 1815 av noen offiserer. Fra Sveits vet en heller ikke noe annet enn at juletreet er blitt innført fra Tyskland.[3] En sammenhengende tradisjon med skriftlig dokumentering om det har en bare fra Sørvest-Tyskland, fra Strassburg.

Det viktigste ved opplysningene fra sørvest-tysk-sveitsisk område er at skikken å ha et pyntet tre til julen i huset er dokumentert i den katolske tid, da tradisjonen især ved laugene ennå var ubrutt. Vet en fra den tid av at en hadde et pyntet tre i stuen, så var det det gamle festtreet, som ble brukt også ved andre årsfester især om våren, og som en trodde bevirket trivsel og fruktbarhet for mennesker, dyr og planter. Omkring året 1500 var det store kulturskiftet i sitt grunnlag fullendt.[4] Inntil 1500 var

den gamle bondekulturen med sin middelalderlige religiøse holdning enerådende. Etter den tiden ble den nye borgerlige bykultur på alle områder mer og mer førende. En gikk over fra naturalhusholdning til pengehusholdning. Ved siden av den middelalderske universalistiske religiøsitet spredte protestantismen seg. I det store kretsløp av kulturen er det fra da av mer og mer byene som overdrar nye skikker, moter og tekniske nyheter til bøndene. Det var en langvarig prosess, den gamle bondekulturen forsvant ikke fort, men fra den tid av var den ikke lenger enerådende og mistet skritt for skritt noe av sin gamle lukkethet.

I løpet av 15-hundretallet hadde altså selskaper og laug pyntede tre ved sine julefester. Denne skikken synes protestantene å ha overtatt da de utformet sin julefest. Protestantismen hadde to mål den ville nå. For det første å få den egentlige julefesten til å bli feiret i hjemmene i motsetning til den katolske julefesten i kirken, samt dans og opptog i gatene. For det annet å få de katolske skikker med St. Nikolaus, som brakte gaver til barna, over til julen. Jesus eller Christkind skulle lønne eller straffe barna, bringe dem gaver, ikke den katolske helgen. Det lyktes på store områder å forandre Nikolausmarkeder til Weihnachts- eller Christkindel-markeder. Også festen i hjemmet ble mer og mer det sentrale. Ved denne festen hadde en et juletre, en gammel folkelig skikk. Det siste var et kompromiss så vel som det første med Christkind som brakte julegavene, og det vakte motstand hos teologene. Det første hittil kjente vitnesbyrd om juletreet i hjemmet har vi å takke denne opposisjonen for. Den berømte teolog Johann Konrad Dannhauer fra Strassburg sier i et verk i flere bind, trykt 1642—46: «Blant andre lappalier, som en ved den gamle juletiden ofte er mer opptatt av, enn av Guds ord, er også jule- eller grantreet, som en setter opp i hjemmet, henger dukker og sukker på, og lar det etterpå riste og høste. Hvor vanen er kommet

fra, vet jeg ikke, den er en barnelek . . . Det ville være langt bedre om en henledet barnas følelser på det åndelige treet Jesus Christus».

Gjennom hele tiden til slutten av det forrige århundre har juletreet vært og blitt ansett for å være en protestantisk skikk. Så sent som 1896 ble protestantismen i en avis i Schlettstadt kalt for Tannenbaumreligion.[5]

Mens protestantismen i byene skapte en spesiell form for juletreet i hjemmet, fortsatte folk på landet med andre gamle skikker med tre og grønne kvister til jul. Jeg skal ikke gå inn på de mangfoldige folkelige og kirkelige tradisjoner som var levende på den tiden i Tyskland og har influert det nye juletre.[6] Som følge av mange lokale juleskikker har juletreet i Tyskland først omkring året 1800 fått en ensartet form, den som en kjenner fra Strassburg.

På 16- og 1700-tallet synes skikken å ha spredt seg fra by til by. Det er hoffene, høgre embetsmenn og andre framstående folk som overtar og gir den nye skikken videre, folk som også ellers tar opp nye moter og skikker, folk som flytter og reiser meget. Følgen var at juletreet allerede på 1700-tallet ble kjent i andre land, f. eks. i Sverige og Sveits. I løpet av 1800-tallet kom juletreet til de fleste andre europeiske land, til Amerika og andre oversjøiske områder gjennom tyske utvandrere og misjonærer. Men inntil 1850—70-årene er det i Tyskland som i andre land framfor alt kjent blant overklassen og middelklassen, borgerne. Først i den andre halvparten av det forrige århundre og mest i de siste årtier omkring 1900 og senere, blir juletreet mer alminnelig hos bondebefolkningen. De norske bøndene er ikke senere til å ta opp denne skikken enn bønder i andre land, hverken i Danmark, Sverige, Tyskland, Østerrike[7] eller Sveits. En må derfor gå ut fra at juletreets spredning er et symptom i en almeneuropeisk omdannelse, og en får inntrykk av at det er fullbyrdelsen av de forandringer som viste seg ved

skillet omkring 1500, pengehusholdningen og alt som følger med den, nye religiøse innstillinger, nye synsmåter på barneoppdragelse og skolegang, eller om en vil uttrykke det negativt: oppløsningen av den gamle bondekulturen.

Før jeg går over til å gjennomgå enkeltheter i svarene, vil jeg framheve noen alminnelige iakttagelser om juletreets spredning på landet. Før slutten av 1800-tallet var overalt konkurranse med eldre juleskikker et hinder for den nye skikken.[8] I løpet av den andre halvparten av århundret begynte også i Norge en del av de eldre juleskikker — eller bedre sagt festskikker — som julehalm, hakket einer på golvet, åklær på veggene, kroting på veggene, å gå mer og mer av bruk. Stuer med lem eller halvlem, bordgolv, malte golv, panelte og tapetserte vegger var mindre skikket til disse gamle måter å pynte huset til fest. De to fenomener: forandret byggeskikk og tilbakegang av gamle juleskikker, står i samband, og det kunne fremme den nye skikken. Men det fans andre forhold som sto imot. Det er en egenhet ved det gamle bondesamfunnet at det er sparsommelig i alle deler, det hører med til bondens etiske og religiøse holdning. Ut fra denne innstillingen må en vurdere uttalelser om at det er for dyrt for fattige å skaffe seg juletre. I et av våre svar heter det: «Etter som jeg minnes, var det i 1870—75. Far kom hjem med en furugren, ikke topp, for det tykte han han ikke hadde råd til.»[9] På samme måten må en forstå opplysninger om læstadianerne i Troms fylke. De anså juletreet for å være syndig, liksom pene klær og hus. Når de senere fikk bedre råd og ikke betenkte seg på å ha fine klær og pynte sine hus, og da også til dels brukte juletre, så er dermed ikke noe annet fortalt enn at de forandrede økonomiske forhold førte dem over i en annen kultursammenheng. Men deres religiøse reaksjon mot juletreet møter en også i andre svar, og den er av samme art som den vi har lært å kjenne hos teologen Konrad Dannhauer omkring 1640, det er en protestantisk reaksjon mot kult-

gjenstander. En medarbeider i Selje har sikkert truffet det rette når han sier: «I Selje hadde en allerede i 1840-årene juletre på prestegården. Enda det var mange tjenere fra bygdene på prestegården, bredde ikke skikken seg. Bøndene tok ikke meget etter livet på prestegården, og så var det langt etter nåletre.» Fra Støren (Sør-Tr.) forteller en medarbeider: «Omlag 1875 var det iallfall så få som kjente til skikken, at det ble sett på som noe rart om noen tok et tre inn i stuen og gav seg til å «jåla» på det glitter og stas. Og bygdeslarvet ville en ikke komme ut for.» I eldre tider var omdømmet om hva som var bruk og hva ikke, hva som passet eller ikke, sterk nok til å hindre folk fra å ta opp en ny skikk. Svaret gir også uttrykk for en usentimental innstilling som en møter også i andre svar, og som synes å være karakteristisk for bonden.[10] Mot slutten av forrige århundre er innstillingen på mange vis annerledes.

Mer velstående bønder var de første som var villige til å ta etter en byskikk som prester, lærere og handelsmenn brukte. Skolen begynte å spille en stor rolle, især fordi den nådde småbrukerne og husmennene. Med skolen fikk også barna en ny innflytelse. Det var ofte barna som ville ha det slik som de hadde sett eller hørt at andre hadde det. En kan vanskelig tenke seg at dette ville ha gjort seg gjeldende i større utstrekning i eldre tider. Betegnende er også at lesning av tidsskrifter og barnebøker i noen tilfelle har gitt anledning til å ta opp den nye skikken. På samme tid fikk landhandlerne på en annen måte anledning til å bidra til at juletreet ble spredt. Gjennom den økte trafikken, jernbanen, båtruter, de mange nye veier, nye handelslover, fikk nesten hver eneste bygd sitt landhandleri. De nye landhandlerne solgte jultregotter og senere også importert juletrepynt (s. s. 42 ff.). I en skildring av et landhandleri fra Sørlandet i slutten av 1800-tallet blir det fortalt: «Når julen kom, var det juletregotter, menner og koner, hester og kroner, fisker og dyr bemalt

med lyserøde sukkerfigurer.» (Peter A. Munch, Landhandelen i Norge, Bergen 1948, s. 178).

I de velstående adelige og borgerlige hjem som en inntil 1820 hører om i litteraturen, mistet juletreet sin enkelhet. Pynten ble mer og mer kostbar, og ifølge en del skildringer synes tilknytningen til den kristelige julefest å være forsvunnet. I slike former synes juletreet å ha nådd Danmark og Norge i den første halvparten av forrige århundre.

Først ble juletreet også i Norge brukt i byene hos enkelte rike familier. Det første vitnesbyrd en kjenner om juletreet i Oslo, er sannsynligvis det fengselsdirektør Richard Petersen har fortalt om fra sin ungdom i 1820-årene. Han sier at juletreet var en tysk skikk som var innført av en frøken Weinschenck. Hans skildring gjelder år 1822: «Træet var stort, ved Foden af samme stod to Kjelker og paa hver Kjelke en liden ladt Metalkanon, som blev afskudt, idet vi Børn kom ind. Den Idee fandt vi ikke saa morsom, da det skvat i os, hver Gang Kanonerne ble afskudte, og det blev de i Løbet af hele Aftenen. I Toppen stod en Linedanser, (Foureaux? kaldte vi ham efter en Franskmand, som nylig havde gjestet Christiania med sin Beridertrup og givet Forestillinger) . . . Blandt Juletræets Gaver var ogsaa en bevægelig Træslange . . . »[11] I opptegnelser av rektor Gudbrand H. Hartmann, f. 1834, offentliggjort i «Urd» julen 1935 s. 1574 under titel «Jul i Christiania 1830-årene», sies følgende: «I mine foreldres hus bruktes aldri juletre, jeg tror heller ikke sådant var sedvanlig i andre borgerlige hus.» Men juletreet begynte på den tiden å bli bedre kjent. Welhaven nevner det i et dikt fra 1836. Henrik Wergeland tar juletreet opp i sin «Vintersang» (Barnesange 1840) som en av vinterens gleder for barna.[12]

Mer kjent for oss enn beskrivelsen av juletreet fra 1822 i Oslo lyder det som Gustava Kielland forteller i sine erindringer fra Lyngdal fra årene 1837—54. Barna sto i

den mørke havestuen og ventet på at døren til storstuen skulle åpnes. «Medens I stod der, tændte Far og jeg i en Fart alle de afbrændte Lys, glædede os nogle Øieblikke ved at lytte ved Døren paa eders glade Mumlen og dæmpede Smaalatter derude, aabnede derpaa Fløidørene i et Nu og saa eder træde ind i den lyse Stue. I syntes, den var smuk og lystelig at se. Juletræet vel besat med hjemmestøbte Lys, bestrøet med store, gule og hvide Evighedsblomster fra Haven, prydet med Silkebaand og Perler fra mine Pigedage og med søster Saras smukke, lange og brede Silkebaand, behængt med Æbler, Guirlander af Rosiner trukne paa Traad og Mandler i Papirnet og forsynet med simple hjemmearbeidede Gaver (der fandtes sjelden andre)». Så følger betraktninger som viser at den omtalte tendens i borgerlig miljø, at treet og gavene blir mer og mer praktfulle og luksuriøse, også viste seg ved de senere julefester hos hennes barn. Så fortsetter hun: «Hvad der har holdt sig uforandret, er den barnlige glade Sang om Barnet i Betlehem under Vandringen Haand i Haand om det straalende Juletræ.»[12a]

Året 1843 skildret Jørgen Moe juletreet på Nes jernverk hos N. Aall i et brev.[13] Det var det første juletre Jørgen Moe så, og han skrev til sin venn Peter Brock: «Veed Du hvad et Juletræ er? Af et Digt af Andersen, som jeg husker Du engang var svært forgabet i — Pebersvenden[14] — veed Du dog hvad et Juletræ ikke er.» Så følger en meget utførlig beskrivelse. Moe måtte hjelpe ved forberedelsene, han skrev vignetter med deviser for julegavene. Festen gikk for seg på følgende måte: «Vi træde ind gjennem et Par Kabinetter i den store Spisesal — der staaer Juletræet — en Amerikansk Gran, den hæver sig fra en med Draperier forziret Platform, i en straalende Belysning af Lamper fra Grenene, der i forskjellig farvet Lys sprede et Skjær af broget Pragt om det hele. Se, nu veed Du hvad et Juletræ er! En lille Pige presenterede Enhver en nummereret Seddel, hvis tilsva-

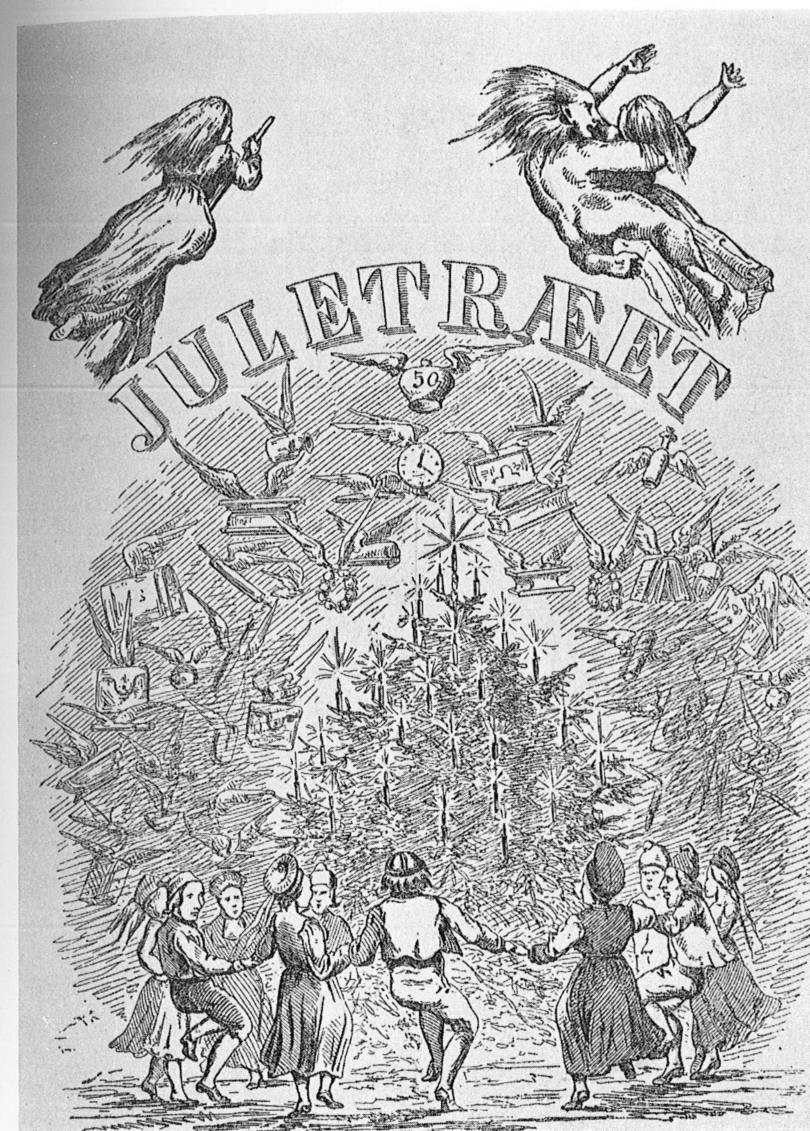

Fig. 1. Titelbilde på 1. hefte av Asbjørnsens skriftrekke «Juletræet» 1850.

rende No. paa Træet han havde at søge. Han aabner den Gaves Devise,[15] skal af den gjætte om denne Gave er for ham eller en Anden og bringer den i sidste Fald til denne, der, hvis Devisen ei passer paa hans Personlighed, atter opsøger en Tredje, hvem han troer den passer paa osv. til hver har faaet Sit. Denne brogede Forvirring, denne Løben om hinanden under Latter og Spas, denne Devisernes Afpræg i Ansigterne var virkelig interessant at iagttage . . . »

Julefesten som Jørgen Moe forteller om, ligner mest på julefester som er beskrevet i «Nyeste Skilderi for København» for 15. januar 1822: «De i Tyskland saa almindelige Juletræer, der, behængte med alle Slags Smaating, oplyst med Lys, og ere bestemte til at fornøie Børn i Julen, ere nu ogsaa komne i Brug i København, men paa fornemme Steder mere for Voksne end for Børn. Sidste Jul (1821) havde man saadanne Træer paa adskillige Steder. Træet behængtes med alle Slags Fruentimmerstads som Shawler, Slør, Bijouteri etc. hvilke betegnes med Numre og uddeles efter samme, blandt Damerne i Selskabet.»[16]

Ut fra disse beretninger kan en forstå titelbildet på første hefte av Asbjørnsens samling «Juletræet» fra 1850. Her har den største av julegavene, som er forsynt med vinger og svever rundt treet, tydelig tallet 50 påskrevet (bilde 1).

I begynnelsen av 1840 brakte Eilert Sundt det første juletreet fra Christiania til Farsund. Men den gang fantes det hverken gran eller furu ved Farsund. Eilert Sundt fikk en snekker til å lage et stativ som lignet et tre, og bandt tujagrønt rundt stativet og så ble treet pyntet. (Eilert Sundt og det første juletreet i Farsund, Vår skole 20/12 1941). Andre sitater fra litteraturen omtaler juletreet i likhet med skildringen hos Gustava Kielland. I et brev fra 1847 forteller den dansk-fødte fru Bodenhoff[17] om juletreet i sitt hjem i Telemark. Bon-bons og annen

julepynt fikk hun sendt av sin mor i København. Juletreet var fullt av tente lys og det var et bord med en mengde nydelige gaver. Fra Bergen forteller L. Dietrichson i sin kjente bok «Svundne Tider, Af en forfatters ungdomserindringer», side 85: «I mit hjem feiredes jul som i andre hjem (år 1844) med juletre og gaver, men til den tids jul hørte adskilligt, som nu er forsvundet. Fremforalt Stjernegutterne og julebukken.» Juletreet synes i Bergen 1844 å være godt kjent. Det nevnes ikke i «Autobiografiske Meddelelser» av P. A. Jensen, som omtaler minner om julen i 1820-årene i Bergen. B. Geelmuyden forteller i sine «Trondhjemske Erindringer» at juletreet var lite brukt i Trondheim i 1830-årene, det begynte først i slutten av dette tidsrommet å få inngang i hjemmene.[18] Haakon Løken omtaler det første juletreet i et trondhjemsk borgerhjem i «Anna Katrines Ungdom, Hverdagsbilleder fra 1830—40.»[19] Ifølge boken «Elisabeth Lorck» av Kirsten Bergh, var juletreet kjent på handelssteder i Finnmark i 1830-årene. Det lyder sannsynlig. Kjøpmenn hadde forbindelser med byer og med utlandet, især med Danmark.[20]

En ser at juletreet var ganske godt kjent i Norge i 1850—60-årene, i byene og hos enkelte familier på landet. På den tiden var det også anledning til å få vite noe om juletreet gjennom bilder og bøker, gjennom titelbildet på Asbjørnsens eventyrsamling. I 1864 og 1866 hadde «Illustreret Nyhedsblad», i 1867 og 1872, «Skilling Magazin» bilder av juletreet. (Bilde 2). En finner en fortelling i «Almuevennen» 1849, s. 394, hvor juletreet i Erzgebirge i Tyskland er omtalt. I desembernumrene i tidsskrifter for barn, f. eks. i Barnebiblioteket for årene 1856, 57, 58 er juletreet omtalt som noe kjent.[21]

Etter våre 190 svar fra 172 herreder[22] er juletreet nå temmelig alminnelig brukt i en stor del av landet. Unntatt er ifølge våre svar deler av Troms, Nordl.[23] og andre områder f. eks. Sogn og Fj. (Selje 3951), men skikken tar

meget til i den seneste tiden[24] (Balestrand). Ellers blir det ofte sagt at den er i bruk iallfall hvor det er barn.[25] Fra Finnmark har vi ikke fått noen svar. Men en vet fra skriftet «Billeder av Livet i Finmarken i Fortid og Nutid»[26] av presten A. Halvorsen, at hans hustru ledet juletrefester i Talvik i tiden 1886—96.

For de to fylker Troms og Nordl. kan en peke på to grunner som sinker spredningen av juletreet. Læstadianerne anså skikken for å være syndig, især det å gå rundt juletreet og synge. Mange av de ivrigste læstadianerne forbyr fremdeles juletreet i hjemmene sine (Astafjord).[27] I Troms, i Nordreisa, ble det alminnelig først i de siste 10—15 år. Juletreet ble der brukt hos en kjøpmann og en innflytter allerede omkring 1900. Den siste hadde for bygdefolkenes skyld i 3—4 år ikke juletre. Siden tok han skikken opp igjen, og andre begynte å ta etter. Den andre grunnen er mangel på bartre. Senere skal jeg komme nærmere inn på dette spørsmål.

Også i andre landsdeler var og er enkelte mot juletreet. Fra Rogal., Forsand, heter det at de gamle var meget imot det. Man anså det som synd og gudsbespottelse å synge salmer omkring et pyntet tre. «Ein har byrja dyrka ei råfura,» sa de (Møre og R., Syvde). Noen mener at det er et «slag avgudsdyrkelse» (Hord., Masfjorden); liknende tenker en andre steder og tilføyer at barna ble så glade i juletreet at det tok meste interessen (Vest-Agd., Hidra). Det er som vi har sett før, gamle innvendinger mot juletreet ut fra et strengt protestantisk synspunkt.

Medarbeideren fra Hemsedal i Buskerud er som andre i hans hjembygd lite vennlig stemt mot «byskikken». Også denne reaksjon mot juletreet er velkjent. Men i slutten av forrige århundre og utover, var slike meninger ikke lengre avgjørende. Hånd i hånd med de nevnte forandringer i byggeskikkene, barneoppdragelsen, skolegang, og alt det andre som en kaller den nye tiden, får kjensgjerningen sin rett, at et pyntet tre med lys er vakkert,

Fig. 2. «Jul i Norge» Illustreret Nyhedsblad 1866, s. 1866.

vekker stemning, glede og håp, og taler til lengselen utover det dagligdagse. Den nye skikken er i grunnen et gammelt og almenmenneskelig symbol, som en kan tyde på mange måter og bygge inn i vante forestillinger. En har i våre svar beviser på at juletreet blir oppfattet som et kristelig symbol, som noe «hellig» (se også s. 44). Det fortelles om det første juletreet (Sogn og Fj., Balestrand): «Det var smått um gåvor ved joletreet. Det største fyremål var at joletreet skulde tena til å setja eit varande minne hjå borni um det at Jesus var fødd. Far fortalde soga um Jesu fødsel. Det var mor som vilde han skulde gjera det. Den grøne grani skulde halda uppe ei levande von i barnehugen um å få koma til Jesus.» Det er en oppfatning som ble fremmet og festet gjennom julesangene.

På spørsmålet hvor lenge juletreet har vært kjent i de forskjellige landsdeler, har en fått følgende svar som jeg for oversiktens skyld deler i fire grupper. 1) En gruppe medarbeidere nevner ikke noe bestemt år. De sier at en ikke husker det første juletreet på stedet,[28] eller at det er av gammel datum,[29] eller gamle folk husker det fra barndommen,[30] eller at det ble kjent for ca. 100 år siden.[31] Denne siste oppgift stemmer overens med de nevnte opplysninger fra litteraturen.[32] Hva årstallene i de tre neste grupper angår, må en regne med noen unøyaktigheter, ofte blir det bare sagt omkring år så og så, dessuten var det ikke likt alle steder innen herredet. Men når en ser på opplysningene i større grupper, vil de gi et riktig bilde. Medarbeiderne har vært merksame på forskjellen mellom det første juletre en har sett eller hørt om, og det tidspunktet da det ble alminnelig skikk. Gruppe 2) Juletreet ble kjent før 1880. Denne gruppen består av 46 svar, deriblant 8 som nevner det før 1860. 3) Juletreet ble kjent i årene 1880—1900. I denne gruppen er det 92 svar. 4) En gruppe på 29 svar melder at juletreet ble kjent fra 1900 av og senere. En har fått for få svar til å kunne legge stor

vekt på disse tall. Men det er vel neppe tilfeldig at tidsrommet 1880—1900 er så godt representert,[33] Det var den tiden da skikken spredte seg sterkt.

En del medarbeidere forteller at juletreet før bare ble brukt av enkelte velstående folk.[34] Videre blir det nevnt embetsmenn,[35] framfor alt prester,[36], lærere,[37] kirkesangere[38] og dessuten landhandlere.[39] Om noen blir det fortalt at de hadde fått ideen til å innføre den nye skikken gjennom bøker.[40] Betegnende for måten hvordan skikken sprer seg, er følgende svar: I Søndre Land (Oppl.) ble juletreet først brukt hos futen Bjerk på Halmrast, så ca. 1880 på de fleste gårder. I husmannsstuer først på 1900-tallet etter at skolen hadde tatt det opp. Liknende var det i Vikna (Sør-Tr.): «Det første juletreet jeg så, fortalte en 90-åring for et par år siden, var i stua hos soknepresten på Nærøy i tiden omkring 1880. Senere ble det juletre hos handelsmannen i bygda. Enkelte av disse bad barna i nærmeste egnen til seg en kveld i jula til fest. Barna gikk om juletreet og sang og så fikk de høste av det om kvelden. Først noen år etter begynte folk i alminnelighet å få fatt på juletrær, samtidig som skolen holdt juletrefester for barna». Medarbeideren fra Granvin (Hord.) forteller at svigermoren tjente hos presten i Ulvik i 1850-årene, og der hadde de juletre. Da hun ble gift i 1860, brukte hun det alltid i sitt hjem. Fra Selje, Nord- og Sør-Vågsøy (Sogn og Fj.) forteller medarbeideren: «Joletre var nytta på skule-barnefester i 1879 etter opptak av presten Riis. Men av brev som presten Ulrik Koren (1831—1911) har skrive heim til Selje ca. 1850, ser vi at dei på Selje prestegard hadde joletre ca. 1840. Dette er eit einestående tilfelle i Nordfjord. Men so var mor hans prestedotter frå Ullensaker, og har nok teke skikken med seg derfrå, eller høyrt om han heimanfrå, for nett då heldt joletreet på å koma i bruk i og kring Oslo. Endå det var mange tenarar frå bygdene i Selje prestegard, breidde ikkje skikken seg. Bøndene tok ikkje mykje etter

livet på prestegarden. Og så var det langt etter nåletre. Presten Emil B. Riis var pers.kap. hos sokneprest Joh. D. S. Landmark i Selje 1878—1880. Han fekk sume av lærarane til å halda joletrefester for skuleborna, og forærte lærarane joletrepynt. Vaksne var også med på desse joletrefestane frå 1879. Far min var ein av dei lærarane (på Nord-Vågsøy) som byrja då. Han fikk eit furetre frå svogeren sin i Gloppen, godt og vel mannshøgt. Eg hugsar festen 1880, då var eg 3½ år. Far rigga det opp heime joleeftan, og nytta det sidan i skulestova 2. joledagskveld. Riis's joletrepynt er der heime enno. Det var ikkje årvisst med desse festane før ut i 1890-åra. Då heldt dei fleste lærarar joletrefestar for skuleborna (og andre). So vart det skipa ungdomslag o. l., og desse heldt joletrefestar for ungdom frå slutten av 1890-åra. Og fyrst inn i dette hundreåret kom det inn i heimane. Etter kvart vart det òg granplantingar å taka av til joletre. Men joletre har ikkje nådd inn i alle heimane enno. Det er helst borna som styrer med dette.»[41]

«På fabrikkstedet Salhus på Osterøya ble juletreet alminnelig brukt før her. Folk som arbeidet ved fabrikken, men var fra naboherredene, brakte skikken med seg til sine hjembygder» (Meland i Hord.). Ved siden av presten, som ofte ba barn i sitt hjem til juletrefest,[42] eller førte inn juletrefester på skolen, eller ga juletrepynt til venner og kjente,[43] var det framfor alt lærerne som gjorde juletreet kjent. Ofte hadde de det, som prestene, først i sitt eget hjem,[44] siden på juletrefester for sine skolebarn. Lærere og andre, f. eks. sjøfolk (Vest-Agd., Hidra), som kom utenfor hjembygden, kom ofte hjem med den nye skikken. Fra Hemne (Sør-Tr.) blir det fortalt at en nordmann som kom hjem ca. 1889 fra Amerika, hadde skikken med seg derfra. Det var antakelig det første juletre i Snillfjorden. Samme meddeleren sier at en mann som var kommet hjem fra underoffiserskolen ca. 1890, bad flere slektninger til seg og holdt juletrefest. Han hadde vel

lært det i byen. En av våre medarbeidere i Lindås (Hord. nr. 4251) forteller at det første juletre på hans gård var omkring 1875: «Da måtte de ha en jente særskilt til å pynte det. Hun hadde lært kunsten andre steder — kanskje i Bergen». Fra Valle (Aust-Agd.) forteller meddeleren at i 1890-årene sendte morsøsteren juletrestas fra Kristiania. Til Bjerkreim (Rogal.) kom skikken fra Stavanger, og det gikk lenge før juletre ble brukt på fester.

Medarbeideren fra Bøverdalen hadde lært å kjenne skikken hos Christopher Bruun i Gausdal og hadde den siden hjemme på gården i 1891, men alminnelig skikk ble det først ved århundreskiftet. Også til Syvde (Møre og R.) brakte en mann skikken med seg fra folkehøgskolen til Christopher Bruun, men folk likte den ikke (Sogn og Fj., Selje 3951). I Høylandet (Nord-Tr.) gjorde fortellerens eldste bror, som gikk på Klæbo seminarium, i 1874 i stand det første juletreet for søsknene. Vår medarbeider fra Tustna (Møre og R.) forteller at han kom 1893 tilbake til hjembygden etter å ha vært lærer en tid i Telemark. Han ble bedt om å lage en fest i ungdomslaget og arrangerte en juletrefest. «Etter det oppstyr som denne fest brakte nær sagt over hele bygda, må jeg tro at denne fest var den første juletrefest.»

Fra Stordal (Møre og R.) fortelles det at læreren og kirkesangeren P. Hove kom hjem fra Tromsø lærerskole ca. 1875, og fikk post i Vinje skole i Stordal. Han fikk til den første juletrefesten. I Kviteseid (Telem.) stelte seminaristene på høgskolen til Viggo Ulmann i stand en juletrefest omkring 1900 og etter den tid tok det til å bli alminnelig i bygden. Fra Heddal (Telem.) blir det meddelt at en lærer som skulle gå av, holdt en juletrefest i 1880. Fortelleren mener at en likevel hadde juletre først i hjemmene i Heddal og siden på skolefester. Han selv minnes den første juletrefest i 1896. Og ellers får en av våre svar inntrykk av at det især i tiden før 1890 oftest var de enkelte hjem som begynte med skikken. 111 svarer

at det første juletre ble brukt i et hjem, 73 at skikken ble kjent gjennom fester på skolen og foreninger. Av disse 73 svar er det 14 som nevner at en hadde det første juletre i hjemmet og på skolen samtidig. Fra Nordland og Troms har en bare fått ett svar som sier at skikken ble kjent gjennom skolen. Men en må huske på at en bare har fått få svar fra Nord-Norge. En kan etter en del svar som jeg har gitt noen eksempler på, se at skolen har hatt en stor betydning for at bruken av juletreet ble en alminnelig skikk i skolekretsen også i de fattige hjem.

På mange steder gikk det lang tid, på Tjøme (Vestf.) f. eks. 30 år, før juletreet ble tent på skolefester.[45] På andre steder, f. eks. i Stordal (Møre og R.), var den første juletrefest på en skole omkring 1875, rundt 1900-tallet var det juletrefest i hver skolekrets og i det frilynde ungdomslag, søndagsskolen og bedehuset. Ca. 1915 var det alminnelig å ha juletre i hjemmene.[46] Det gikk alltid en god stund inntil bruken av juletreet ble alminnelig på et sted. Det ser ut til at tidsrommet blir kortere jo senere juletreet ble kjent.[47]

Saken var altså ofte lenge kjent før den ble skikk. I Lurøy (Nordl.) hvor det bare vokser lauvskog, forteller medarbeideren, «gjør man ikke noe for å ha juletre eller særskilt julepynt på veggene. I de siste åra har dog enkelte fått julegran fra Rana eller Vefsen, så helt ukjent er dog ikke skikken hos noen. I min barndom for 60 år sia hadde en bonde ei furutolle ute i marka si. Men naboen kom en juleaften og stjal den til juletre. Dette ble anmeldt. Men jeg tror ikke at saken førte til mere enn at folk lo av det. Juletreet stod formondtlig for «tyven» som noe som kunne skape en virkelig jul for ham».

Måten hvorpå juletreet har spredt seg i Norge er mer innviklet enn en kanskje ville ha tenkt seg det. En kan f. eks. ikke tale om et sentrum for spredningen. Det var mange utgangssteder for skikken som igjen på de forskjellige steder, byer, skoler, gjennom enkeltpersoner som

embetsmenn, sjøfolk, norsk-amerikanere, er hentet fra forskjellige områder, fra Tyskland, Danmark og Amerika. Stort sett har spredningen av juletreet i Sverige foregått på en liknende måte, som en kan se av utrykte opptegnelser og utkast til juletreets historie i Sverige av Louise Hagberg.[48]

En del spontane ytringer vitner om hvordan det første juletreet virket på mange folk. For mange hører det med til de kjæreste barndomsminner. Første juletreet fortelleren fra Flå (Buskerud) fikk se, var på skolen 1891. «Et stort fint juletre (gran) med pynt og gave til hver enkelt av skolebarna. Dette var min andre skolevinter og hvor fint og moro dette var, kan ikke beskrives, slik høgtidsstemning var det.» Fra Etne i Hordaland er det flere som forteller om sine første inntrykk. En mann var i 1880 med sine søsken bedt til en slektning til juletrelag og han var «svært forundra og oppgløddt». Faren til medarbeideren sa om den første juletrefesten, at det var en oppleving de aldri glemte. Likeså fortalte bestemoren ofte om den storhending da hun i 1876 eller 77 var med på den første juletrefest i Utne i Hardanger. I Jølster (Sogn og Fj.) fortalte en gammel mann at han som 4-5-åring var med på juletrefesten hos presten 1876: «Vi kom fra kjøkenet og inn i stova og såg juletreet. Det var som å koma i det aller heilagaste.» En annen 80-åring forteller om juletreet i 1887, det var av einer: «Det var som vi ikke var på jorden». Synet av juletreet på en skolefest i 1904 i Valset skolekrets var en begivenhet for store og små (Sør-Tr., Brekken). Lærer P. Hove som fikk til den første juletrefest i Vinje, fortalte en gang «at Nils Karl på Høve vart so begeistra for joletre at han fekk til ei lita innsamling til lærer P. Hove for hans utlegg til pynt på joletre« (Møre og R., Stordal). Det er en umiskjennelig likhet mellom våre fortellere og store diktere i den måten de gir uttrykk for sin opplevelse av juletreet. Goethe sier i «Die Leiden des jungen Werther» at synet av juletreet

satte barna i en paradisisk glede. Thomas Mann forteller i romanen Buddenbrooks hvordan hele familien dro inn i værelset hvor juletreet sto «gjennom den åpne døren direkte inn i himmelen». Teologen Wilhelm Budde skrev etter å ha sett det første juletreet i 1807 at han var dypt beveget, at det var et «uendelig og guddommelig øyeblikk». Slike reaksjoner viser det alminnelige menneskelige grunnlag for skikken, følelsen som til alle tider har valgt et grønt tre som symbol for fest.

Blant dem som var ivrig for den nye skikken, spiller selvfølgelig barna en stor rolle. Når de hadde sett den hos andre, «gnåla» de så lenge at far og mor til sist var med på å ha juletre.[49] Ofte var foreldre med på de første juletrefester på skolene. Hadde de først vært skeptiske, så syntes en og annen etterpå at det var en fin og god tilstelling. Jultetrefester ble selvfølgelig ikke holdt på selve juleaftenen, men et par dager senere. På den måten kunne juleaftenen i hjemmene utfolde seg fritt, og det ble slik som en av medarbeiderne uttrykker det, at etter hvert kom skikken inn i hjemmene slik at juletreet ble det sentrale.

Ved siden av skolen er det nevnt en del foreninger som tok initiativet til den nye skikken, f. eks. ungdomsforeninger (Hord., Austrheim), kvinneforeninger (Hord., Fjell), religiøse tilstellinger, søndagsskolen (Hedm., Elverum; Rogal., Avaldsnes), misjonsfest (Bus., Nes), religiøs fest (Busk., Tyristrand). Fra Rauland (Telem.) fortelles det at det første juletre var i skolen eller i kirken. Det er det eneste vitnesbyrd om at juletreet i kirken var brukt før det ble anvendt i hjemmene.

Ellers synes juletreet i kirken ikke å være helt alminnelig.[50] Mange sier at det er sjelden,[51] eller først kommet i bruk i de senere år.[52] Flere forteller at en omkring 1920[53] fikk juletre i kirken, folk liker det bare måtelig (Hord., Masfjorden). På Værøy (Nordl.) ble et pyntet juletre i kirken alminnelig i 30-årene. På samme tid be-

gynte en å sette opp to juletrær, på hver side av kordøren, pyntet med norske flagg, snøvatt, glitter og elektriske lys (Oppl., S. Land). Juletreet i kirken var alltid bare pyntet med hvitt, som hvite himmelstiger og kunstig snø (Oppl., Snertingdal). Oftest er det ikke omtalt om treet er pyntet, men det er i noen tilfelle nevnt elektriske lys.[54] Etter våre svar ser det ut til at juletreet kom senest inn i kirken.[55]

I middelalderen ble de katolske kirker pyntet med grønt til jul. Omkring 1500 ble kirkene i Elsass pyntet med gran til jul. I England var dette skikk på 1500-tallet.[56] Men en vet ikke når det senere ble alminnelig å ha juletre i protestantiske kirker. Det fins to spredte opplysninger om det i Tyskland fra 1841 og 1850. Mer alminnelig, til sist også i katolske kirker, synes det å ha blitt brukt fra 1890-årene av.

Det er verdt å være merksam på et visst kretsløp som en kan iaktta ved denne skikken. Hvis en skikk som bruken av juletreet, blir overtatt fra utlandet, i Norge fra Tyskland, Danmark og Amerika, av mange forskjellige enkeltpersoner som har lært saken å kjenne gjennom forskjellige kilder, skulle en ikke vente å finne noen faste regler for den. Likevel kan en ved bruket av juletreet i Norge møte karakteristiske trekk som representerer eldre tysk overlevering og senere forandringer, som ikke beror på tradisjon. Jeg skal komme inn på disse forhold ved å sammenlikne bestemte enkeltheter. Stort sett likner juletreet, slik en finner det skildret i våre svar, mer på de eldste beretninger fra Sørvest-Tyskland enn på juletreet hos de rike familier i Norge fra første delen av det forrige århundre. Det har sin grunn i at prester og lærere som har hatt en så stor andel i at skikken ble kjent og utbredt, hadde valgt en enkel og ekte form, og til dels har det sin grunn i miljøet som mottok skikken. En annen grunn er en framskridende verdsliggjøring av skikken som følger med tidens innstilling. En kan i våre svar skimte noe av

den bryting i sinnene som har ledsaget juletreet så lenge en kjenner noen opplysninger om det. En gammel folkeskikk ble tydet i kristelig mening, blandet sammen med pedagogiske hensikter som belønning og gave til snille barn. Mange føler at det er elementer som ikke alltid vil blande seg riktig med hverandre.

Pynten til treet, som fra først av besto av julebrød, valknuter, julegeiter, kakemenn og -koner, forskjellige dyr av kakedeig, hester, haner, griser, bukker, hjemmelagd papirpynt, roser, lenker, korger, og av epler, appelsiner, nøtter, rosiner, sukker og forskjellige gotter for å fylle papirkorgene med,[57] ble helt eller delvis skiftet ut med kjøpt stas,[58] glitter (som forresten hører med til den eldste kjente juletrepynt), glasskuler i alle farger, stjerner eller spyd til toppen o. l. og norske flagg.[59] Lysene som en før støpte selv, ble avløst av kjøpte stearinlys, og i den seneste tiden mer og mer av elektriske lyspærer.[60] Lys er ikke nevnt på de første sørtyske juletrær, først omkring 1660 har en et vitnesbyrd om det. Etter de få opplysninger en har, ser det ut til at lysene som alltid har hørt til julefesten og sto på julebordet, etter hvert er kommet på treet.[61]

Her i Norge synes det i de fleste tilfelle å ha vært et lyspyntet juletre. Lysene hører nå overalt med til treet, ofte så mange som mulig. Et pyntet tre uten lys ville ikke anses som juletre. Noen medarbeidere forteller at på de første juletrær var det bare lys, den andre pynten kom senere til.[62] Men noen svar tyder på at det er julelyset fra bordet som er blitt satt på treet. På flere steder (Vest-Agd., Åseral; Hord., Lindås nr. 4048, Masfjorden; Sogn og Fj., Stryn; Sør-Tr., Hemne og Nordl., Beiarn nr. 4721) husker en at det første juletre bare hadde et lys i toppen, og det var i Masfjorden og Hemne et trearmet helligtrekongers lys (sml. anmerkning 36). Noen forteller at det første juletre i 1875 ikke hadde lys, de kom først omkring 1890.[63] Noen sier at de første juletrær manglet lys for de hjemme-

støpte lysene var ofte for tunge[64] og vanskelig å feste;[65] noen brukte heller ikke å støpe lys selv,[66] så en måtte vente til en fikk kjøpe lys.[67]

Forandringen med pynten førte følgende forandringer med juletreet med seg. Ifølge de eldste vitnesbyrd om juletreet fra Elsass og Sveits fikk barna høste treet. Pynten av spiselige saker på juletreet i bakerlauget i Freiburg ble delt ut til de fattige. Høstingen fulgte med treet da det ble brukt i hjemmene. Ved å slutte med å ha matvarer på treet faller et karakteristisk trekk ved skikken bort. Vi spurte i spørsmål 13: Får barna lov til å høste juletreet og på hvilken dag? Sier en «høste», «plyndre» juletreet eller har en andre uttrykk?

«Høste» svarer best til de tyske ord «schütteln» eller «abblümen», som er brukt i de eldste opplysninger. I nyere tid er et stående tysk uttrykk «plündern». Også i den svenske spørrelisten om juletreet har en nyttet ordet «høste».[68] Det viser seg i våre svar at størsteparten av medarbeiderne kjenner uttrykket høste, derimot bare få uttrykket plyndre. «Inntil tyveårene», fortelles det fra Brekken (Sør-Tr.), «pleide appelsiner, epler, kjeks o. l. henge som pynt på treet, og i papirkorger var drops, fiken, nøtter o. l. Hvert barn fikk sin korg med innhold og ellers av de andre spiselige ting på treet. En pleide å si treet ble høsta. Noe annet uttrykk kjennes ikke. Av sanitære hensyn[69] blir ikke spiselig knask hengt på juletreet nå, men det deles ut i påser til hver enkelt.» I Lensvik (Sør-Tr.) er det en ukrenkelig rett for barna å høste treet.[70] Høste blir helst brukt for å ta ned matvarer (Møre og R., Skodje). Fins det ikke lenger slik pynt, så sier en ikke lenger høste, men ta av, plukke av o. l. Men i Værøy (Nordl.) sier en høste skjønt det hverken fins noe spiselig på treet eller det er barn som tar ned pynten. I anledning av ordet «plyndre» fikk en noen svar som kaster lys over den vurdering juletreet har hos en del medarbeidere. «De voksne deler helst det som er å ta, men ordet plyndre kan aldri

bli brukt da det ville lyde altfor grovt. Høste er stående ord».[71] «Barna får hauste treet på ein gjestebodsdag, men plyndre treet gjer vi aldri. Det bør elles ingen gjera».[72] Det kaltes «å ta tu joletreet». Nå brukes ikke spiselige saker i treet. Ordet «plyndre» i forbindelse med juletreet ville bli ansett som upassende.[73] «Ein seier høste eller ta av juletreet. Å bruke ordet plyndre er reknet for et mere brutalt eller hedensk uttrykk som ikke synes harmonere med julefesten.»[74] «Ein seier taka av stasen av juletreet. Ordet «plyndre» brukast ikkje i samband med ein slik heilag ting».[75] Men før i tiden sa en plyndre i Vest-Agd., Halse og Harkmark, en sier det ennå i bygdene omkring Åkrafjorden i Sunnhordland og delvis i Bjerkreim (Rogal. nr. 4289). En bruker også ellers stygge ord om det, «ribba» (Oppl., S. Land; Vest-Agd., Herefoss), «kasta det ut» (Sogn og Fj., Balestrand). I Leksvik (Nord-Tr. 4250) sier en ved siden av høste også «snøyda» treet.

En medarbeider forteller hva han husker om høsting: «Det som har fest seg best i minnet frå barneåra, er stunda då lysa i joletreet vart kveikte jolekvelden og unge og gamle tok kverandre i hendene og song dei vene og kjære jolesalmane. Den høgtid og andakt trur eg i vår tid vert mykje borte grunna den nye skikken å leggja jolegåvene under joletreet og dela dei ut på den tida. Nok er det at det ikkje alt var som det skulle i gamle dagar heller med jolegledene til oss born. Det hende ikkje sjeldan at når ein skulle hausta joletreet, så var det ikkje berre tynnast på greinene av «matpynt», men sume av mennene og kjerringane vanta gjerne ein fot eller ein arm, av andre hekk gjerne hovudet att. Ennå tykkjer eg kjenna den gode søte smaken av jolemannfoten eg saug i meg. Å ja, det hende og at når ein skulle ta ned den glinsande gule og saftige appelsina, så var det berre skalet som hang att. Då vart det gråt og ille låt av dei små, og syndaren sat gjerne med ein kaldflir og fekk skjenn, ikkje så at han hadde smakt noko — nei han var nok reint skuldlaus han, slik at dei vaksne vart mest i tvil og såg frå den eine til den andre — men neste år hadde gjerne ein yngre drege seg nytte av lærdomen. Nå er dette i minnet vorte noko skuldlaust som ein tykkjer det er gildt å minnast og fortel til mykje moro for andre».[76]

I alt ble ordet høste nevnt i 116 svar fordelt over hele landet, i 29 var skikken kjent, men ordet høste ikke nevnt. Blant disse 145 svar er det 20 (deriblant 7 fra Nord-Norge) som oppgir at skikken er gått av bruk.[77] 10 svar (deriblant 4 fra Nord-Norge) hevder at skikken ikke er kjent.

At en i så stor utstrekning nytter «høste», et litterært ord[78] som ikke forekommer i denne betydning i norske dialekter, vitner om at hele saken er overtatt. Til dels er høstingen av juletreet en liten fest for seg, slik en kjenner det fra tysk tradisjon. Ofte er det ikke nevnt noen bestemt dag,[79] men på en gjestebudsdag,[80] når det var barneselskap.[81] Barna brukte å reise rundt hos naboene for å være med på å høste hos hverandre.[82] «Å høste var også en høgtidsstund» (Møre og R., Tresfjord). «Før 1910 — 1920 var det svær stas med det» (Sogn og Fj., Jølster). Høstingen foregikk til dels på selve julekvelden,[83] under gaveutdelingen, ofte måtte en ikke høste allting da, men ha noe igjen til nyttårsdagen.[84] En måtte høste straks når annen juledag var forbi, barna kunne ikke vente lengre.[85] Meget ofte foregår det kvelden før treet skulle ut, og da sang barna iblant treet ut.[86] Vi skal derfor nevne her svarene på spørsmålene hvor lenge juletreet pleier å stå.

I Stryn (Sogn og Fj.) tok en bort treet allerede julekvelden i den første tiden. «Dette visst av di at pynten var brød, og dette skulle etast jolekvelden, og så vart joletreet nedplokka igjen, nå vert det ofte ståande til 20.-dagen». Men også nå er det steder, hvor de har juletreet bare julekvelden, f. eks. i Snertingdal (Oppl.) I Meland (Hord.) blir det stående noen dager, i Kyrkjebø (Sogn og Fj. nr. 4027) til mellom jul og nyttår. En gruppe medarbeidere på 18, fordelt over hele landet, sier at treet står

inntil nålene drysser. Det synes å være om å gjøre å ha det så lenge som mulig, iallfall utover januar. En gruppe på 11 medarbeidere opplyser at det er ingen regel om det. Blant de siste nevner noen 2. februar (Gloppen, Sogn og Fj.), 20.dag (Østf., Askim), noen terminer som «ikke før 13. dag», eller «ikke lenger enn 8 dager etter nyttår», «langt utover vinteren», til påske (Busk., Modum; Vest-Agd., Kvås), pinse, St. Hans (Nordl., Værøy) Ellers er det 60 svar som nevner 13.dagen. En gruppe på 44 svar omtaler 20.dagen, 15 svar 2. februar og 26 nyttår som datum for å fjerne juletreet. Trettende dagen, som er oftest nevnt, stemmer overens med den eldste tyske tradisjon. På norsk heter dagen iblant gamle-julaften og er også ellers utmerket med særlige skikker. «Tjuende dag Knut kjører julen ut», heter det på de stedene hvor de tar bort treet denne dagen. Eller «kyndelsmess Knut drikker og danser julen ut», der hvor de tar treet ut 2. februar. En ser at skikken i løpet av et tidsrom på 2-3 generasjoner ble innlemmet i den gamle julekalenderen, og at dens bruk ble knyttet til gamle merkedager. På samme måten tenner en også lysene foruten på julekvelden, på juledagsaften (25 svar), på nyttårsaften (75 svar), på trettendedagen (41 svar) til dels for siste gang, men det blir ofte sagt: ikke lenger nå, på 20.-dagen (18 svar) på kyndelsmessaften (3 svar). Dessuten blir det sagt at en foruten på de nevnte dager, tenner lysene når det kommer besøk, helst når det er barn med,[87] ved fester i hjemmet, eller når det passer og en har lyst til det. Nyttårsaften som ennå er kalenderdag, blir ofte nevnt. De andre merkedager i juletiden og terminene for juletidens slutt begynner å gå i glemmeboken.[88]

Ved de nettopp omtalte forandringer kan en se hvor innfløkt forholdet mellom tradisjon og miljøinnflytelse er. Den alminnelige spredning av juletreet ga grunnlaget for en fabrikkmessig framstilling av juletrepynt. En begynte med det i Tyskland, og fra 1890 av ble den nye han-

delsvare importert til Norge. «Kjøpestasen» som foruten at den var «fin», også imøtekom den nye tids sanitære krav, fører til at høstingen forsvinner. På den ene side hadde en nettopp passet inn juletreet i den gamle julekalenderen, på den annen side slo folk som hadde fått elektriske lys når som helst disse på, og det hjalp til at de gamle merkedager i juletiden, som allerede før hadde begynt å gå i glemmeboken, mistet sin betydning. Samtidig er elektriske lys på juletreet så meget mindre ildsfarlige.

Ved siden av høstingen i den mening at barna fikk ta matvarene av treet, ble det også i eldre tider hengt små gaver på det. Foruten de nevnte vitnesbyrd fra litteraturen, har en i våre svar en del opplysninger om det i hjem[89] og på skolefester.[90] Jeg kan ikke her komme inn på julegaver i sin helhet, bare så vidt det er nødvendig for å forstå juletreets funksjon. Etter de eldre tyske opplysninger er juletreet en bærer for julegaver, iblant er juletreet selv en gave.[91] På den tiden da protestantismen overførte Nikolaus- og liknende skikker til juleaftenen, er det kommet inn en særskilt forestilling om gaver fra disse eldre skikker. Det ser ut til at det fans to slags gaver ved den tyske julefesten. Julegaver til barn er nevnt fra 1300-tallet av, altså før en har noe vitnesbyrd om juletreet. I byen Konstanz ble det f. eks. i 1460 forbudt å gi sitt barn til jul «bakverk, brød, ost, sprellemann eller noe annet av verdi». Om gaver som barn får av foreldre eller slektninger, bruker en det tyske ord «geben» eller «schenken», gi. Dessuten fins gaver til barn som blir «beschert», tildelt av noen overnaturlige skapninger, framfor alt av St. Nikolaus som har sin dag 6. desember. Protestantismen overførte på sine områder gavene til jul og satte i stedet for St. Nikolaus, Jesusbarnet eller Christkind. Skikkene har blandet seg, til dels slik at St. Nikolaus eller Christkind, forkledte personer, kom til jul og brakte gaver, iblant gaver òg juletreet, som i Sør-Tyskland heter Christ-

baum. Ofte forblir de overnaturlige giverne usynlige, og gavene kommer på en hemmelighetsfull måte inn i huset, barna får ikke vite hvordan. De setter sine sko eller en skål eller henger sine strømper på et bestemt sted, og neste morgen finner de sin «Bescherung». Her viser det pedagogiske innslag seg i skikken, snille barn finner gode saker, stygge bare et ris. Også juletreet hører ofte med i denne forestillingskrets. Overalt i Tyskland var det forbudt for barn å se juletreet før selve festen om julekvelden. Det var litt av en helligbrøde hvis en kikket eller til og med vågde å smyge seg inn i stuen før høgtiden. Det var likeså galt som å prøve å få greie på hvordan St. Nikolaus fikk lurt gotterne i ens sko. Noen av disse skikker og forestillinger har også kommet til Norge.[92] En kan ved juletreet finne noen spor av slike tradisjoner.[93] På mange steder må nemlig bare voksne pynte juletreet, især i eldre tider. Barna får ikke se treet før det er ferdig pyntet til høgtiden og alle er kledd i festbunad.[94] Gustava Kielland omtaler noe liknende. Noen medarbeidere sier at barn må ha sin overraskelse,[95] de må bie i stor forventning, før i tiden fikk de aldri være med på å pynte.[96] Ved århundreskiftet var det bruk hos en familie i Åsane (Hord.) at en om julaftenen bare hadde lys på treet, barna gikk rundt det og sang. Etter de hadde lagt seg, pyntet moren treet, så det sto i full prakt juledagsmorgenen.

Sammenfatter en svarene i grupper, så får man en gruppe av 61 svar som sier at bare voksne, eller helst voksne, pynter juletreet. En gruppe på 54 svar sier at det er voksne og barn som var med på det. Medarbeideren på Værøy (Nordl.) som hører med i den siste gruppen, kjenner åpenbart den omtalte overleveringen og sier: «På Værøy vites ikke å være brukt den skikk at juletreet skulle være pyntet i en særskilt stue og stå der som et lengselstre for de små. Alle er med under pyntingen». En tredje gruppe av medarbeidere på 49 opplyser at barn pynter treet. Medarbeideren i Vågan (Nordl.) forteller:

«Her i distriktet er det barna som har innført skikken med juletre, og de voksne måtte ofte motvillig gå med på det.» En mindre gruppe sier at det ikke fins noen fast regel.[97]

Her kan en iaktta en tydelig sekularisering. Fra en helt bevisst tro, som en innprentet barna, at juletreet kom fra Christkind, St. Nikolaus eller andre overnaturlige makter, har oppfatningen forandret seg til det at hele skikken er blitt til noe som barna innfører og greier selv. Etter en tredjedel av svarene er juletrepyntingen av voksne og barn en forberedelse til fest som ved andre fester. Samtidig kommer som sagt, ved en tredjedel av svarene noe av den eldste tradisjonen fram. Det lar seg vel ikke med sikkerhet bedømme om det bare beror på historisk tradisjon, som jo i Norge ikke har noen hjemlige forutsetninger,[98] eller om det også beror på en alminnelig menneskelig egenhet, at det er en fryd for voksne å overraske barn og narre dem med hemmeligheter.[99]

Så vidt jeg vet, er det ikke blitt undersøkt hvor skikken å gå rundt juletreet og synge skriver seg fra. Det hører ofte med til maitreet at det er midtpunktet for dans og sang, således også i Sverige.[100] Ved julefesten til lauget Schwarzhäupter i Riga 1510 ble det danset om et pyntet tre ute i det fri på markedsplassen. Også ved julefesten til bakerlauget i Freiburg var det dans etter at treet var høstet, men om en danset rundt treet blir ikke klart av framstillingen.[101] I Elsass var det ennå i forrige århundre skikk at ungdommen danset nyttårsaften omkring et pyntet tre som var satt på brønnen.[102] Slike skikker er gamle og vidt utbredt.[103] En har en datert opplysning i en bestemmelse fra året 1693 i Preussen. Der er omtalt at en til jul satte opp trær pyntet med kranser i det fri og danset omkring dem.[104]

I den nyere tyske overlevering er skikken i hjemmene ikke omtalt, og heller ikke i de tyske undersøkelsene om juletreet f. eks. i den nyeste av Paul Geiger. Helt ukjent er den likevel ikke i Tyskland. Et bilde fra Leipzig fra

1870 viser at barna går rundt juletreet og synger. Louise Hagberg har en opplysning om at en tysk teolog som var på besøk i Ångermanland i 1860-årene, innførte der juletreet med gang og sang rundt det. Omkring 1900 var skikken brukt i hjemmene i byen Weimar.[105] I Øvre Østerrike er det blitt skikk i de siste årene. Ifølge en muntlig opplysning av Dr. Burgstaller er skikken oppstått spontant der, og det kan ikke være tale om at den er overtatt fra Skandinavia. Men ellers er den ikke kjent i Østerrike. Ifølge vitnesbyrd i litteraturen var skikken brukt i Sverige, Finnland, Danmark og Norge i første halvdel av det forrige århundre, d.v.s. omtrent samtidig da juletreet ble mer utbredt i disse landene.[106] Til Norge har skikken sannsynligvis kommet fra Danmark. Den er omtalt i et dikt av Ingemann i 1818 og i julespillet av Heiberg «Julespøg og Nytaarsløier» fra 1817.[107] Gustava Kielland nevner skikken i Norge ca. 1837, og på titelbladet til Asbjørnsens skriftrekke «Juletræet» fra 1850 er det tegnet gutter og piker som danser rundt treet.

I våre svar fortelles det fra Masfjorden (Hord.) at de stundom sprang rundt treet eller danset noe friere. Medarbeideren i Meland (Hord.) sier at «dansen» rundt juletreet består i å gå rundt, holde hverandre i hendene og synge de vanlige salmer og julesanger, etterpå også leker. En tenker på «Så går vi rundt om en enebærbusk» og «Reven rasker», som også ellers er nevnt flere ganger i forbindelse med gangen rundt juletreet.[108] Fra Nannestad (Akersh.) blir det sagt at det ikke er salmer, men sanger med forskjellig innhold, for tiden de vanlige julesanger, som blir sunget. Ved siden av jule- og barnesanger synger en ofte fedrelandssanger,[109] især i den senere tiden.[110] Andre steder måtte sangene utelukkende være med geistlig innhold.[111]

Noen få svar vitner om at skikken ikke overalt var i bruk i eldre tider. I Hemsedal (Busk.), hvor juletreet ble kjent på en skolefest etter 1900, sto barna rundt treet og

sang julesalmer. Senere i hjemmene sto treet fra først av på et bord eller en krakk, «det var ikke ennå i bruk å ha det på golvet og gå rundt det»; like ens på Hidra (Vest-Agd.). Heller ikke i Hålandsdalen (Hord.) gikk en til å begynne med rundt juletreet. I Modum (Busk.) var rolige folk imot at barna gikk rundt treet. På flere steder hadde en skikken bare på fester i skole, kirke og bedehus.[112] På andre steder sjelden i hjemmene, men alminnelig på fester.[113] En gruppe av medarbeidere på 31 sier at det er helst skikk i hjem der det er barn og ungdommer, men en gruppe på 105 medarbeidere forteller at hele huslyden er med på det. Hvor stor innflytelse juletrefester kan ha hatt i senere tid ved spredningen av skikken, kan en ikke bedømme etter våre svar, forutsetningen er iallfall et større antall deltakere for å få i stand en ring.[114] Spørsmålet om plass i stuen spiller ikke noen avgjørende rolle, flere sier at en hadde juletreet stående i stuehjørnet, men at det ble dratt fram midt på golvet når en skulle gå rundt det og synge.[115] Også mindre tre blir satt på golvet slik at en kan gå rundt (Telem., Lunde). Noen steder blir skikken nevnt i forbindelse med barneselskaper (f. eks. Rogal., Bjerkreim). Det var bare skikk ved små juletrefester i hjemmet (f. eks. Nordl., Skjerstad).

Mange liker denne skikken godt. «Man går rundt treet og synger alle julesalmer. Treets salme «Du grønne, glitrende tre» ikke å forglemme. På barne-, misjons- og ungdomsfester ble samtlige julesalmer og fedrelandssanger sunget. Gangen og sangen rundt juletreet varer i flere timer. Var forsamlingshuset tilstrekkelig stort, ble det laget flere ringer, de minste (barna) i innerste ring og de store i den ytterste ringen. For ikke å bli helt fortullet av rundgangen, måtte man ofte vende — gå andre veien. Det lettet litt. Var det varmt i lokalet, ble deltakerne helt utslitt.

Det var en usedvanlig vakker skikk med salmesang som aldri høres så vakkert som sangen rundt juletreet. En sal-

mesang som kommer helt fra hjertet. I min erindring finnes ingenting som har gjort et så uutslettelig inntrykk, og jeg er fullt forvisset om at de allerfleste har den samme følelse og vil bevare denne fra barneårene og til livets aften.»[116]

Fra Snertingdal (Oppl.) blir det fortalt at «til å begynne med ble skolejuletreet sveivet rundt så det gikk i motsatt retning av barneringene omkring. Dette gikk for seg på den måten at det var boret et hull i taket over treet og opp i neste etasje hvor en sveiv var satt i forbindelse med treet. Her sto da en mann og sveivet under festen.»[117]

Det er rart at en kan finne den samme forandringen ved juletreet i Norge, som en kan iaktta i Tyskland 100 år tidligere. Som nevnt, fikk juletreet i Tyskland først henimot året 1800 et mer ensartet utseende. Det skjedde på den måten at en hadde lys på det, og at bruk av grantre ble mer enerådende. Før den tiden ble det nyttet alle slags tresorter, især løvtre, som ofte ble behandlet slik at de fikk blad eller blomster. I Nord-Tyskland fans ikke gran før, derfor heter juletreet vel der framfor alt «Tannenbaum», ikke Christbaum som i Sør-Tyskland.[118] I Norge nyttet en selvfølgelig alltid bare gran på områder hvor granen hører hjemme, på Sør—Østlandet.[119] Furuen fins over hele landet, men trives best i de vestlige deler. På vestkysten, i Nordmøre og Trøndelag tok en før mest furu, men nå vil en ha gran.[120] I den siste tiden også i Sogn og Fjordane, skjønt en der ennå nytter mest furu. Gran er venere (Aust-Agd., Gyland), grommere (Hord., Masfjorden), finest (Møre og R., Vanylven), sier de. Sannsynligvis har denne oppfatning gått ut fra byene. I følgebladet til «Almuevennen» fra 1890, nr. 51, er en notis om «Indførsel af Juletræ fra Østlandet til Bergen».

Omkring og etter århundreskiftet ble det på mange steder på vestkysten adgang til plantegran. Før var einer meget brukt, i mange svar er omtalt at det første juletreet

var en einerbusk. Einer blir også nyttet nå, men nevnes helst i siste rekke, i nødsfall.[121] Kan en ikke få gran (eller furu), så blir det helst ikke juletre,[122] sier noen medarbeidere. Fullt så strengt ser imidlertid ikke alle på spørsmålet. På Nord-Frøya (Sør-Tr.) hvor alle slags tre må kjøpes, nytter en helst gran, men ved siden av bruker en alt fra trepinner til sopelimer. I Hord. (Austevoll, Stord i begynnelsen), Rogal. (Nedstrand sjelden) og Vest-Agd. (Spangereid, Hidra) brukte en også kristtorn til juletre. På andre steder hvor det ikke fans noe bartre, hadde en rogn eller en annen tresort (Hord., Austrheim). I Rennebu i Sør-Tr. tok en bjørkekvister ved siden av furu og einer. På Hillesøy i Troms hadde en en sopelime av bjørkekvister, i Modalen (Hord.) fine tette bjørketopper som en stor sopelime. Fra Fusa (Hord.) fortelles det: «Det fyrste joletre eg kan minnast (eg er nå 64 år), var ei gren av ei older (or) som far feste i ein liten skammel og feste nokre talgljos-stubbar på til lys. Eg hugser ikkje til det har vore slik jubel kring joletre seinare i min heim som ved mitt fyrste joletre av ei oldergrein».

Da vi i Norge har mange strøk hvor det er smått med trær og busker, har jeg spurt om en kjenner noen erstatninger for juletreet. På flere steder i Nord-Norge og på Vestlandet[123] brukte de før i tiden et tykt skaft med huller til einerkvister som juletre. Var det ordentlig tillaget, virket det som et naturlig tre. Det gjemtes flere steder fra år til år.[124] Andre hadde en trestamme med trepinner som grener, alt kledt med kulørt papir (Nordl., Værøy; Sør-Tr., Budal sjelden), slike juletrær laget også sjømenn når de feiret julen ombord (Vest-Agd., Hidra). Medarbeideren på Stord (Hord.) har hørt tale om slike pinnetrær, men aldri sett dem. Noen omreisende bød til salgs juletre av ståltråd f. eks. i Skjåk (Oppl.) og Dalsfjord (Møre og R.), men, sies det, ingen ville kjøpe dem. Muligens er det ment slike trær som det som er på Norsk Folkemuseum på Bygdøy (bilde 3). To av medarbeiderne

nevner «strengjuletre» som er i bruk i Lensvik (Sør-Tr.) og på Vega (Nordl.), hvor en hengte «strengjuletreet» med pynt i taket.

Såkalte julepyramider og gjenstander som mer eller mindre naturtro etterlikner et tre, og lysestaker som blir pyntet med grønne kvister og annen stas, har spilt en stor rolle innen forskningen av juletreet. I den senere tid har en funnet at slike ting ikke alltid er en etterlikning eller erstatning av juletreet, men på forskjellige steder der en har rikelig med trær, er det et parallellfenomen av høy alder. Den eldste pyramiden av staver pyntet med einergrener og lys som en hittil vet om, er omtalt fra årene 1543. Parallelt med maitreet blir også pyramiden brukt ved andre årsfester, om høsten, som sannsynlig i det nevnte tilfelle, og som St. Hans-tre. Ungdommen brukte også å danse omkring disse pyntete festgjenstander som omkring maitreet.[125] I slutten av 1700-tallet er mindre pyramider meget brukt ved julefesten. En har en opplysning fra Berlin år 1827 om at på grunn av den nye skikken med juletreet ble over 1000 julepyramider liggende usolgt på julemarkedet.[126]

Dessuten er og var forskjellige lysestaker og lysekroner til jul meget utbredt. Lysekronene likner ofte på lysekronene i kirkene, men blir pyntet som juletrær på mange steder i Tyskland, og er i mange tilfelle eldre på stedet enn juletreet.[127] Fra Sverige foreligger en del vitnesbyrd. Det blir ofte opplyst at en hadde «julkronor» før en fikk juletreet. Det fins forskjellige typer av julekroner som gjemtes fra år til år. Først halmkroner.[128] Det ser ut til at halmkroner, som i Sverige som ellers over hele Europa ble brukt ved store fester som midtsommer, jul og bryllup, og også ofte hang året rundt inntil de ble stygge, først i forrige århundre er blitt knyttet fastere til julen. Da ble de mer pyntet og til dels forsynt med lys. Halmkroner kom mer av bruk fordi julegranen fra 1870 av ble alminnelig i Sverige. Andre julekroner er av tre,[129] ofte

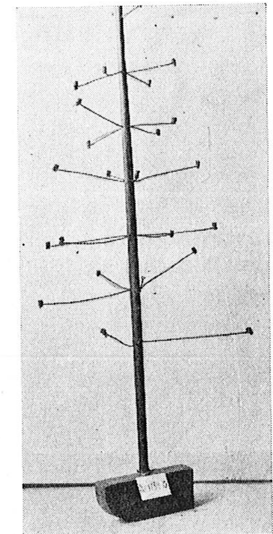

Fig. 3. «Juletre», Norsk Folkemuseum, uten stedsangivelse.

med svarvede deler. De blir pyntet med silkepapir og små julelys.[130] Eller en har kroner av ståltråd eller blikk.[131] For en 35 år siden hadde en mann i Himle, Halland, som arbeid[132] å lage lysekroner lik dem av messing i kirkene. Folk pyntet dem som et juletre og hadde slike kroner i stedet. Det sies flere ganger i de svenske beretninger at slike kroner var mindre kostbare enn juletre, en trengte mindre pynt og betydelig mindre lys til dem.

På bakgrunn av tradisjoner i andre land kan en vurdere de norske vitnesbyrd. De eksemplene fra Norge, som er nevnt før, synes virkelig å være erstatninger for juletreet. Noen få andre opplysninger derimot ser mer ut som en forbindelse av eldre festgjenstander med det en har hørt om den nye skikken. Knut Liestøl husker at det første juletreet i hans barndomshjem i Åseral (Vest-Agd.) var laget av trepinner og pyntet med farget papir. Først senere pyntet de et tre i hans hjem.[133] Medarbeideren fra Lista (Vest-Agd.) forteller at i hans barndom 1873—74 hadde de hjemme et juletre som var laget. Det var etter

hans tegning spikret sammen av pinner til en form som et trekongerslys (tregrenet lys) og på dette ble det festet roser av papir. Det ble klipt runde stykker av forskjelligfarget papir og av ulike størrelser. Det største underst, så et litt mindre og det minste øverst, det kalte de for papirrose. De ble festet på pinnene og hele stasen festet på veggen over storbordet. Den gangen fans ikke gran på Lista. Men planteskolen ble opprettet på den tid, så noen få år senere kunne en kjøpe grantre. Hjemme hos fortelleren ville de også ha grønt juletre, og da hentet faren en kvist fra storfura, tuntreet. Den pyntete grenen spikret de så på veggen. Fra Avaldsnes (Rogal.) forteller medarbeideren at i hans barndom hadde bare de bedrestilte juletre, som en måtte kjøpe i byen. Men i stedet ble det brukt en såkalt «Julakrona». Det var en krone laget av «røyr» (siv), og som besto av store og mindre terninger, d.v.s. den var laget som de alminnelige halmkroner. Så ble det hengt juletrepynt på den og lys. Samme sort halmkrone med juletrepynt, men uten lys, hadde en gammel kone i Naustdal (Sogn og Fj.) hengende på loftet. Hver julaften hadde hun den ned i stuen.[134] Halmkronen i Hornindal (Sogn og Fj.) var forsynt med glitterkuler og hang i stuen fra jul utover nyttår. I Steigen (Nordl.) pyntet en en lysestake hvis en ikke kunne få gran eller furu. Andre laget juletre av store blomster, dekorerte dem fint og satte dem på hjørnebordet i stuen, og slike ble kalt «julekroner». Det fans også julekroner av pyntet einerbusk med lys. Noen spikret opp slike kroner i stuehjørnet i form av trekløver, og de ble kalt «helligtrekongers kroner». På noen steder hengte en juletreet i taket. Medarbeideren i Fjotland (Vest-Agd.) har sett et juletre som hang i takbjelken i Kvinesdal. På det område hadde de før halmkroner i julen. Medarbeideren i Lensvik (Sør-Tr.) mener at en hengte juletreet i taket hvor det var mange små barn, for at de ikke skulle kunne røre det. Det er nok så at dette praktiske hensyn i noen tilfelle har

vært den bevisste anledning til å gjøre det. Men også i Lensvik hadde man før halmkroner i julen.

For å supplere opplysningene om julekroner i Sverige skal det nevnes at man noen steder hadde de første juletrær i begynnelsen av 1860-årene: En laget lysekroner av furutopper. Julegranen som hengtes i taket, brukte en i 1880 rett alminnelig.[135] Å henge trær med eller uten pynt i taket i juletiden, er såpass utbredt i Tyskland og Østerrike at en til og med har påstått at juletreet er oppstått av denne skikk og hører sammen med alle slags kroner, tretopper og kvister som en hengte i taket ved festtider, især til jul.[136] Men ved nærmere gransking ser det ut til at det hengende juletre i det hele tatt, og sikkert i Norge, er en omdannelse — til dels av praktiske hensyn — av det nye juletre etter mønster av noe man hadde fra før, nemlig takkroner og hengende kvister.

En har henvist til norske og svenske skikker, nemlig å pynte stuen med grønne kvister og sette hele eller kvistete grantrær opp utenfor huset, som en slags forløper for juletreet.[137] Jeg hadde derfor spurt om en pyntet stuen til jul før en hadde juletreet med kvister, og om en satte opp et tre på julekvelden utenfor huset.

En har også sammenliknet opplysningen av presten Wille at en før jul satte et lite rognetre med røtter inn i stuen, og at en sluttet ut av blomstene som hadde sprunget ut til julaften hvordan høsten i neste året ville bli, med skikker som er utbredt i Sør-Tyskland og Østerrike. En har der frukttrær eller kvister som en får til å blomstre julaftenen i huset og nytter dem som orakel for utfallet av den kommende høst. Så vidt vites, er liknende skikker unntatt den ene fortellingen fra Telemark, ellers ikke kjent i Norge. Når noen av svarene forteller at en nyttet andre tresorter enn bartre, synes dette å ha sin grunn i mangel på bartrær. Iallfall er det ikke meldt noe om at en prøvde å få lauvtrekvister til å grønnes eller blomstre.

I Sverige har en gjennom flere århundrer satt opp kvis-

tete graner foran huset til jul. Iblant også ukvistete granbusker. Skikken er også i bruk på et stort område i Tyskland og Østerrike. Helt ukjent er saken heller ikke i Norge. I Tolga (Hedm.) satte noen smågraner opp ved ytterdørene uten nek. En medarbeider[138] forteller følgende fra Volset i Hedmark. Her har en et grantre ved hver side av låvebroen, og i det ene er julneket festet. Medarbeideren i Malvik (Sør-Tr.) opplyser at han for 50—60 år siden en enkelt gang hadde sett et grantre på hver side av ytterdøren uten julenek i Oppdal, slik som senere på likferdsdagen. Fra Harran (Nord-Tr.) sies det: «Å sette opp et grantre utenfor huset ville her i bygden være en uhyrlighet. Det betyr nemlig begravelse». I Velfjord (Nordl.) er skikken bare kjent ved begravelse. En kan sammenlikne de siste to svar med en opplysning fra Nord-Vågsøy (Sogn og Fj.) om pynting av stuen med granbar. En pyntet først omkring 1920 stuen med barkvister etter en fikk hogge juletre og tynne ut plantefeltet av buskfuru og litt fjordfuru. «Men helst var det få heimar som tok seg fyre noko slikt, berre i skolehus o. l. der julefestar skulle haldas. Kanskje det i heimane minte om sorg, da slike bendlar og kransar den gong omtrent alltid var brukt på likkiste og graver». I Lensvik (Sør-Tr.) setter en tre utenfor huset bare hvis det er en særskilt festlighet i julen, f. eks. bryllup. I Meråker (Nord-Tr.) satte en opp et grantre utenfor vinduet, iblant hadde en juleneket i det, iblant la en mat til småfugler ved siden av det.

En del medarbeidere kjenner skikken å sette opp et grantre for å ha juleneket i. En har ikke fått mange opplysninger, bare fra noen fylker og da fra flere herreder. Dette viser at saken ikke kan være en tilfeldighet på området. Slik har en på Østlandet melding fra Askim, Rakkestad, Spydeberg og Trøgstad, i Akershus fra Enebak og Setskog. Her som i Rakkestad pleide folk å kviste grantrærne inntil en liten topp, noe som særlig minner om de svenske julstengene. I Elverum (Hedm.) var det

noen som bandt granbusker under juleneket. I Toten (Oppl.) hadde en bare sjelden juleneket på en granbusk. I Vestfold har de ofte to grantrær med hvert sitt julenek på hver side av låvedøren, de må rekke ut over takskjegget. I Buskerud er saken kjent, bare sjelden brukt i Krødsherad, Modum, Nes. I Norderhov er det derimot meget brukt. I Krødsherad og Tyristrand har en gran eller bjørkebusker, like ens i Seljord (Telem.). Ellers nytter en i Telemark grantrær som er kvistet slik at en liten topp er igjen i Bø (en gammel mann i Bø kaller det for det første juletreet), Fyresdal, Heddal, Holla og Kviteseid. Mindre ofte synes det å være brukt i Aust- og Vest-Agder.[139] Fra Vestlandet fins blant 61 svar ikke en positiv opplysning, og lengre nordover bare enkelte. I Tustna (Møre og R.) satte folk opp et grantre til juleneket dersom det ikke fans et naturlig tuntre på gården. Fra Malvik (Sør-Tr.) blir det opplyst at det er svært lite brukt nå, og at det slett ikke var brukt i gammel tid. Ifølge våre svar ser det ut til at det å sette opp et grantre i det fri for det meste for å feste juleneket i det, er skikk på Østlandet og sannsynligvis var det før også i Nordmøre og Sør-Trøndelag.

Skikken å pynte stuen med barkvister til jul har en også ment kunne ha forberedt juletreet, især når kvistene ble pyntet med blomster av farget papir som f. eks. i Sverige og i temmelig stor utstrekning i Østerrike.

Å ha barkvister i stuen er omtalt i et dikt av Sebastian Brant 1494, og i 1508 i en preken av Geiler von Kaisersberg, begge fra Sydvest-Tyskland. Skikken var brukt ved nyttår, og det var knyttet overtro til den.[140] — På våre spørsmål om pynting av stuen med kvister før en hadde juletre og etter en hadde begynt med det, fikk vi følgende svar, som til dels er vanskelig å bedømme. Fra 83 steder fordelt over hele landet blir det opplyst at en ikke brukte å pynte stuen med kvister til jul. Fra 25 steder ble det fortalt at skikken er av nyere datum. Noen medarbeidere mener at den er overtatt fra foreningslokaler som alltid

blir pyntet på den måten. Fra 24 steder er det opplyst at en bruker å pynte stuen med barkvister, på noen av stedene er det bare sjelden brukt. En del av svarene sier ingen ting om skikken er gammel eller ny. Noen trekk i disse svar tyder muligens på eldre tradisjon, f. eks. at de nesten alltid hadde slik pynt over dørene. I Hornindal (Sogn og Fj.) la en einerkvister i kors over dørene i stuen. I Jølster laget en kors av einer og festet dem bl. a. over døren. En tenker da på korsene som ellers blir satt på eller over ytterdørene, og på julekorset (et Andreaskors), som de på en gård i Gyland (Vest-Agd.) tegnet med kritt på bjelken når jul tok til, og som sto til stuen ble vasket om våren. Det synes å være skikker for å verne seg mot alle de farer som en trodde en var utsatt for i julen.

Noen medarbeidere sier at pynting med grønt i stuen tok slutt etter at juletreet var blitt fast skikk (f. eks. Troms, Bardu). Andre forteller at skikken minker sterkt (Busk., Nes; Hedm., Nes; Nordl., Værøy). Medarbeideren på Værøy mener som andre at juletreet ikke har noe å gjøre med det at å pynte med barkvister blir mindre brukt. Han tror at det kommer av at husene nå er annerledes bygd enn i eldre tid. Slik pynt passer best for tømmervegger, der det er panel eller tapet passer det ikke lengre. Liknende er svaret fra Nes (Hedm.). I samme retning peker også to andre opplysninger. I Breim (Sogn og Fj.) var det noen som pyntet beten i rotstuer, men ikke i de fleste andre hjem. I Dalsfjord (Møre og R.) pyntet folk med grønne kvister, men det blir dessuten framhevet at folk i rotstuer pyntet hele beten med kvister og papirroser.

Fra Nord-Trøndelag har en fått flere opplysninger om at folk før pyntet stuen (Leka, Skatval, Skogn, Kvam) eller fjøset (over dører og vinduer i Snåsa, Røra, Beitstad). En kone fra Sparbu forteller: «Når gulvet var hvitskuret, var det høgtidelig å ha hakket bar på gulvet julekvelden. Det kunne også være pyntet med bar ellers i stuen. Men mest høgtid var det når juletreet kom.»[141] I Malvik (Sør-Tr.) pyntet en stuen, fjøs og stall med grønne kvister. I Toten (Oppl.) pyntet enkelte i fjøset, men ikke i stuen. Medarbeideren i Øvre Sirdal (Vest-Agd.) sier at en pyntet stuen fra gammel tid av til alle fester med grønne kvister. På en del områder, hvor en pynter med barkvister, husker en også andre gamle, nå ofte bortgjemte juleskikker, nemlig at en før hadde halm på golvet og halmkroner i taket,[142] på andre steder husker en enten bare julehalmen eller bare halmkroner.[143]

Det er derfor sannsynlig at pynting av stuen med grønne kvister er en gammel norsk skikk som har vært mer utbredt før. Men det er et annet spørsmål om denne skikken bør anses som en forløper til juletreet, eller om en kan anta at den gamle skikken har lettet overgangen til juletreet. Etter våre svar har en ikke noen grunn til å tro det. Det synes å ha vært i Norge som i Tyskland, der en hadde et vell med forskjellige skikker med kvister og trær til julen: En mottok juletreet som noe nytt. Kunne en nytte gamle festgjenstander som takkroner eller lysestaker i stedet for grantrær, så gjorde en det fordi det var praktisk og lettvint og til dels kanskje fordi de enkeltes fantasi og netthendthet kunne tumle seg, men ikke fordi en trodde at de gamle gjenstander i sitt vesen var «et slags» juletre.

Jeg har omtalt disse enkeltheter så utførlig for å vise på den ene siden den historiske kontinuitet mellom det gamle juletreet i Strassburg fra 1600-tallet og juletreet fra i dag, og på den annen side for å gjøre det klart at det ikke fins noen historisk sammenheng mellom gamle norske juleskikker og juletreet.

Det er andre forhold som hjalp skikken til seier: Former og skikker fra bylivet gled litt etter hvert inn i bondesamfunnet og voldte forandringer på alle områder. Motstanden mot juletreet ble og blir før eller senere overvunnet.

En må spørre om det bare er forandrede kulturforhold som fikk juletreet til å spre seg. Det synes ikke å være

tilfelle. Ved juletreet synes selve den festlige oppleving å spille en rolle. Det er helt påfallende hvor få almenforståelige symboler mennesket har skapt for å uttrykke sin feststemning. Noen av de få som fra de eldste tider til nå kan bety håp og glede, er grønne kvister og lys. Disse to finner en igjen ved alle store fester. På den måten hører juletreet som særskilt variant med til alle andre skikker med tre og lys i juletiden. Et ekte symbol er uuttømmelig. Det kan alltid tydes på en ny måte, men selve opplevelsen av glede forblir den samme. I den protestantiske bykulturen etter 1500 ble juletreet i hjemmet skilt ut fra maitreet og andre tre og grener. Disse fortsatte sin mer upåaktete tilværelse i skikkene på landet. Omkring 1900 er juletreet i ferd med å bli en alminnelig folkeskikk. I løpet av disse århundrer har det fått forskjellige betydninger. Før, som maitre, virket det bare ved sitt nærvær til trivsel for mennesker, dyr og planter. Så mistet det denne kraft i bymenneskenes bevissthet. Det ble tydet på andre måter, som kristelig symbol, som livstre,[144] som uttrykk for nasjonalfølelse[145] og symbol for juletiden i sin alminnelighet. I den ytre form og bruk har juletreet forandret seg i Norden. Det likner mer på det gamle maitre som midtpunkt for dans og sang. Dessuten har skikken fra bare å være brukt i hjemmene, gått over til å bli et ledd i foreningsfester. Endelig nå på 1900-tallet kom juletreet ut i det fri igjen. Det skulle ikke lenger være bare for familien eller en forening, men for alle. Hvor den siste formen for skikken er oppstått, er for tiden ikke kjent. Fra 1812 av kjenner en opplysninger om symbolske juletre for fattige barn i Tyskland. I den andre halvparten av 1800-tallet synes slike juletre å ha vært ofte brukt på veldedighetsfester. Det norske publikum fikk se et slikt tre i Almuevennen fra 1888, s. 409: «Dronning Victoria og Keiserinde Fredrik pynter Juletræ til Fattigbørn». I 1871

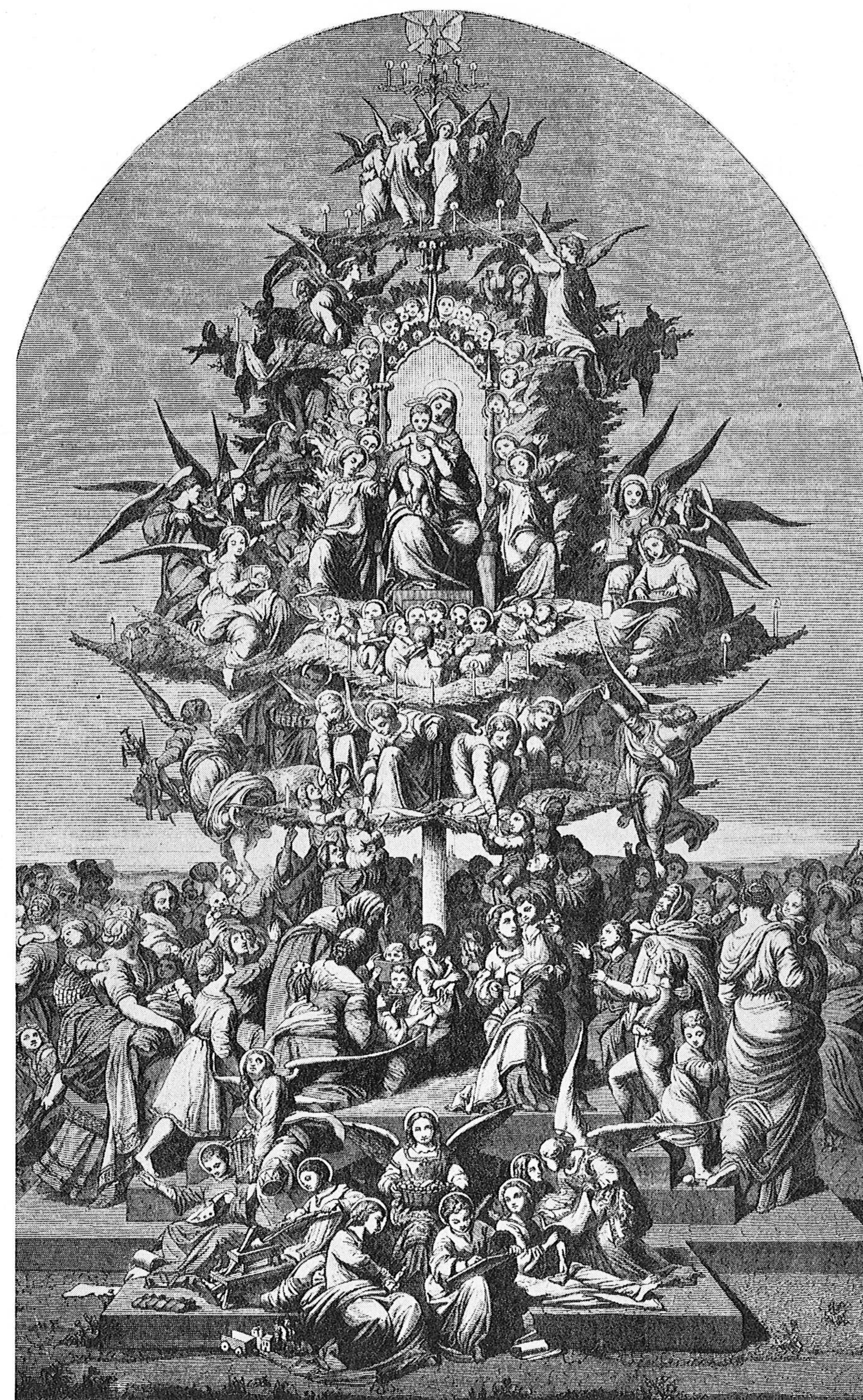

Fig. 4. «Juletræ». Norsk Illustreret Nyhedsblad 1864, s. 269

blir det fortalt om en herrnhutisk (tysk) julefest på Grønland. En hadde et pyntet lite epletre til jul. Dessuten var det til alle et stort juletre som ble laget av einerkvister, slik at det så ut som et grantre. Det sto inne i huset som de andre store trær på veldedighetsfester i juletiden og ikke i det fri. En mener at det første juletre med lys på gater eller plasser i byen ble satt opp i 1912 i New York av en fru Heresdorf.[146] Det merkelige er at det fins et bilde av et symbolsk juletre i det fri allerede i 1864 i desembernummeret av det norske tidsskriftet «Illustreret Nyhedsblad» med overskrift «Juletræ», ellers uten kommentar. (bilde 4). En ser her en forbindelse mellom juletreet og krybben (d. e. juleinnsamling til fattige). Først i 1919 satte Frelsesarmeen etter dansk forbilde[147] et stort, lyspyntet juletre med en krybbe under opp foran Universitetet i Oslo. I 1915 sto et juletre på Rådhusplassen i København, men det er ikke nevnt noen krybbe.[148] Juletre uten krybbe blir nå satt opp i store og små byer i Norge. I Tyskland ble skikken med offentlige juletrær meget omtykt fra 1919 av. På den tiden har juletreet for alle, som det blir kalt, spredt seg hurtig i Vest-Europa.[149] «Atlas der schweizerischen Volkskunde» viser at juletreet for alle begynte der i 30-årene og er til dels forsvunnet igjen. Norge sørger for at skikken sprer seg ved at byer og foreninger sender som gave store grantrær til London, Reykjavik og andre utenlandske byer.

Da vi ikke spurte etter denne formen for juletreet, fikk vi bare noen få opplysninger, fra strandstedet Rørvik Nord-Tr., Vikna), Lista (Vest-Agd.)[150] og Nord-Rana (Nordl.).[151]

I noen svar finner vi antydninger om at juletreet er mindre «levende» for folk enn før, det er bare til pynt, det er til dels mindre sang og gang rundt det, noen steder vil en ha mindre trær enn før. Noen synes at det er altfor mange juletrefester nå. Andre opplysninger vitner om at juletreet blir høyt vurdert.[152]

For å få et riktig begrep om bruken av juletreet i Norge, må en legge merke til spontane ytringer i svarene om forskjell mellom nåtiden og den tiden, da en begynte med juletreet. Fra Laudal f. eks. fortelles at den første juletrefest ble ansett som en stor høgtid, nå er den vanlig i alle ungdomslag. I Avaldsnes holder nå alle slags foreninger juletrefester i stor stil, det har etter hvert blitt et forretningsspørsmål. Medarbeideren i Tyristrand synes at det nå er helt overdrevet med alle juletrefester. I Stord holder de mange juletrefestene på å fortrenge den gamle, gode skikk som fulgte juletreet i hjemmene, og medarbeideren framhever at våre fedre var eksperter til å skape høgtid og feststemning med små midler.

I begynnelsen av forrige århundre holdt skikken med juletreet hos overklassen på å bli en kostbar tilstelning uten dypere mening. Litt senere spredde enkeltpersoner i Norge en enkel, kristelig betonet form av skikken. Ved slutten av forrige århundre begynte foreninger å overta og spre juletreet. Samtidig tok industrialiseringen av hele livet fatt, og den utnyttet også juleskikkene til sine forretningsformål. Det begynte som nevnt med kjøpepynt til treet. Før var julegavene så små at en kunne henge dem på treet. Gjennom reklame og juleutstillinger, som også på landet ble mer storslagne og årvisse, er julen blitt til en gavefest i stor stil. Juletiden begynner nå i byene i november med salg av adventskalendere o. l. for barn. Litt senere tar arrangementer i butikkvinduene til med gaver, julepynt og juletrær. Store juletrær med elektriske lyspærer står på flere plasser og gater, på jernbanestasjoner, i varehus og på juleutstillinger. En ser dem på skole- og andre fester, før og etter den 24. desember. I de siste år fins mange trær med lyspærer i private byhager og på gårdsplasser. En tilbøyelighet, som alltid har vært til stede ved folkeskikker, men som før ble holdt innen rimelige grenser — en tendens til overdrivelse, opphopninger og gjentagelser, blir nå utnyttet og pisket opp uten hemninger. Dette

er velkjente fenomener i hele Vest-Europa. En utmerket beskrivelse gir f. eks. Eduard Strübin i bygdeboken om området ved byen Basel i Sveits (Baselbieter Volksleben, Basel 1952). En finner igjen alle de her nevnte forandringer ved skikkene i større målestokk enn hos oss. Det siste beror bl. a. på at undersøkelsen er begrenset til et lite område i nærheten av en storby. Men det er tydelig at også vi her i landet er kommet et godt stykke ut på samme veien.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Weihnachtsbaum in Norwegen.

Die Grundlage der Abhandlung bilden 190 Antworten aus 172 Bezirken Norwegens auf die Frageliste Nr. 18 des Institutes Norsk Etnologisk Gransking in Oslo. Dieser reichhaltige Stoff ermöglicht es die Geschichte des Weihnachtsbaumes in Norwegen — viele Erzähler haben den ersten Weitnachtsbaum ihres Heimatortes miterlebt — darzustellen ohne zu Vermutungen und Konstruktionen gezwungen zu werden. Während die ältesten bisher bekannten Zeugnisse seit 1822 aus der Literatur stammen, setzt die in den Antworten aufgezeichnete Überlieferung um das Jahr 1843 ein. Heute ist der Weihnachtsbaum ziemlich allgemein in Norwegen, jedenfalls in Familien mit Kindern, mit Ausnahme der nördlichen Ämter Nordland und Troms. Man kann für dieses Gebiet zwei Ursachen nennen, den Widerstand der Sekte der Læstadianer und den Mangel an Nadelhölzern. Alle Mitarbeiter unterscheiden zwischen dem ersten Bekanntwerden des Weihnachtsbaumes und seiner allgemeinen Verwendung. Oft liegen 30—40 Jahre zwischen diesen Zeitpunkten, immer eine Reihe von Jahren, doch scheint der Zeitraum umso kürzer zu werden, je später der erste Weihnachtsbaum auftaucht. 46 Antworten erwähnen den ersten Weitnachtsbaum vor 1880, darunter 8 vor 1860. Nach 92 Antworten wurde er in den Jahren 1880—1900, und nach 29 Antworten nach 1900 bekannt. Nach 111 Antworten wurde der neue Brauch (bis 1890 vor allem) von einzelnen Familien, nach 73 durch Schul- und Vereinsfeste, eingeführt. Der Weihnachtsbaum in der Kirche ist nicht allgemein verbreitet und wurde erst seit 1920 häufiger verwendet.

Der Brauch hat sich auf verschiedene Art verbreitet. Man kann nicht von einem Zentrum in Norwegen sprechen, von dem er ausgegangen ist. Der Weihnachtsbaum wurde von Deutschland, Dänemark und Amerika übernommen. Auf dem Lande hat er sich in der ersten Zeit durch Pfarrer, Beamte, Kaufleute, später vor allem durch Lehrer verbreitet, ausserdem werden Seeleute, Rückwanderer aus Amerika, junge Menschen, die in Städten zur Schule gingen oder in Arbeit waren, Schüler der im Lande zerstreut liegenden Volkshochschulen und Lehrerseminare, genannt. Vereinzelt hat, seit den Achtzigerjahren, auch auf dem Lande das Lesen von Zeitschriften und Büchern die Aufnahme des Brauches bewirkt.

Obwohl der Weihnachtsbaum aus verschiedenen Ländern übernommen wurde, kann man Züge erkennen, die der älteren deutschen Überlieferung angehören. Z. B. das Abernten oder Plündern des Baumes durch die Kinder. Nach 144 Antworten ist der Brauch bekannt, nach 116 wird das Wort «høste» (ernten) verwendet, das in dieser Bedeutung in den norwegischen Dialekten sonst nicht gebraucht wird, — auch ein Maibaum, der Geschenke trägt und abgeerntet wird, ist in Norwegen nicht bekannt — . Der Ausdruck «plyndre», plündern, gegen den mehrere Mitarbeiter protestieren, ist wenig verbreitet. Bis zum Anfang des Jahrhunderts war das Abernten ein Kinderfest, seither schwindet der Brauch durch den ausschliesslich aus Deutschland eingeführten Christbaumschmuck aus Glas und Metall. Auch der in Deutschland übliche Tag des Aberntens, der Dreikönigstag, wird in den Antworten am häufigsten genannt, daneben andere norwegische Merktage der Julzeit. Früher hat man auch die Lichter auf dem Baum an diesen wichtigsten Tagen in der Weihnachtszeit anbezündet, nun beginnt man die alten Merktage zu vergessen, wozu auch die Anwendung der stets gebrauchsfertigen Glühbirnen, die sich wegen der geringeren Feuersgefahr in den Holzhäusern auch auf dem Lande rasch verbreitet, beiträgt.

In älterer Zeit schmückten nach 61 Antworten nur Erwachsene den Baum. Die Kinder mussten ihre Erwartung und Überraschung haben. Nach 54 Antworten schmücken jetzt alle gemeinsam. 49 Antworten berichten, dass die grösseren Kinder den Baum schmücken, der überhaupt eine Angelegenheit der Kinder sei, die ihn oft gegen den Willen der Eltern durchgesetzt hätten. Eine neue Sitte unbekannten Ursprunges ist der Reigen mit Gesang um den Weihnachtsbaum. Nach Norwegen gelangte der Brauch vor 1850 wahrscheinlich aus Dänemark, und ist nun ziemlich allgemein in Familien mit Kindern, überall auf Festen der Schulen und Vereine, üblich.

Man hat früher ältere Sitten mit Bäumen und Zweigen zu Weihnachten im Norden als Vorläufer und Vorbereiter des Weihnachtsbaumes aufgefasst. Derartige Sitten wie z. B. das Schmücken der Stube mit Nadelholzzweigen, das oft mit zu den übelabwehrenden Bräuchen der Julzeit zu gehören scheint, waren zur Zeit der Ausbreitung des Weihnachtsbaumes stark im Schwinden und teilweise schon verschwunden. Nach den Antworten ist kein Grund vorhanden zu meinen, dass solche Bräuche die Annahme des Weihnachtsbaumes erleichtert haben. In Norwegen hat man den Weihnachtsbaum als etwas Neues aufgenommen. In diese Richtung weisen auch die verschiedenen, aber stets affektbetonten, Reaktionen der Menschen bei seiner Einführung.

Erst gegen Ende des vorigen Jahrhunderts wurde der Weihnachtsbaum allgemeiner bei der bäuerlichen Bevölkerung. Die norwegischen Bauern übernahmen den Brauch nicht später als die der anderen Länder. Die Ausbreitung des Weihnachtsbaumes bei den Bauern scheint unter vielen anderen, ein Symptom einer europäischen Umgestaltung, der Verbürgerlichung des Bauern, oder negativ ausgedrückt, ein Symptom für die Auflösung der alten Bauernkultur zu sein.

Bis gegen Ende des vorigen Jahrhunderts scheint überall einer der vielen Gründe, die der Ausbreitung des Weihnachtsbaumes entgegenstanden, die Konkurrenz mit älteren Weihnachtssitten gewesen zu sein. (Der Widerstand der Katholikken, der sich in vielen Gegenden geltend machte, fällt natürlich im protestantischen Norwegen weg.) In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begannen auch in Norwegen alte Festsitten zu verschwinden, teilweise im Zusammenhang mit neuen Haustypen. Die Einstellung der Bauern, die der veränderten Bauweise zum Siege verholfen hatte, erleichterte auch die Annahme neuer Bräuche. Zuerst wirkten noch hemmend die Sparsamkeit der Bauern, religiöse Reaktionen, man meinte der neue Brauch sei Sünde, Abgötterei und nehme die Aufmerksamkeit der Kinder zu sehr gefangen, die Abneigung gegen eine Sitte der Städte und Oberklassen. Gegen Ende des Jahrhunderts übernahmen zuerst wohlhabende Bauern den Weihnachtsbaum. Die eigentliche Verbreitung setzt aber oft erst ein, nachdem der Baum auf den Weitnachtsfeiern der Volksschule eingeführt war, denn diese Feste erreichten auch die Kinder der Kleinbauern und Häusler. Die Veränderungen der Kulturzusammenhänge sind aber nicht die alleinigen Ursachen für die Annahme, Verbreitung und das Weiterleben des Baumes in Norwegen. Die Antworten zeigen wie hoch der Erlebniswert und die symbolische Deutbarkeit des Weihnachtsbaumes geschätzt wird. Gleichzeitig beginnt die seit den 80ziger Jahren einsetzende geschäftsmässige Ausbeutung der Weihnachtssitten (Baum und Geschenke), sowie die Überfülle der Christbaumfeiern der Vereine langsam und sicher auf dem Lande zu wirken.

LITTERATUR OG NOTER

1 Den eldste skriftlige opplysning om et juletre i Tyskland som en hittil kjenner, står i den såkalte Beck'sche Chronik fra omkr. 1600 fra byen Schlettstadt. Festen ble holdt av et såkalt Stubengesellschaft, som hadde til medlemmer fyrster og herrer, adelige og borgere, prelater og prester. Det fins et dokument fra 1511, som inneholder en liste over medlemmer. Da en har bestemmelsen fra samme by om at trærne ble bevoktet fra 1521 av, så er det sikkert at skikken med det pyntete tre til julen rekker tilbake i den katolske tiden, byen Schlettstadt sluttet seg først 1536 til protestantismen. Et liknende eksempel kjenner en fra Freiburg i Breisgau. Her fans et bakerlaug, som allerede i 1419 er nevnt i et dokument. Jeg fant regninger fra «Heilige Geisthospital», hvor lauget holdt sin julefest, fra 1700-tallet tilbake til 1625, regninger med nøyaktig oppførte utgifter for juletrepynt. Men at skikken også i Freiburg må være eldre, ser en av forbudet mot å hogge trær til jul fra 1554. Freiburg har vært en katolsk by til langt opp i 1700-tallet, i den tid da juletrefesten til bakerlauget er utførlig beskrevet (H. Schreiber, Geschichte der Stadt Freiburg, Bd. 4, s. 277 f.). Det kan ikke ha vært en protestantisk skikk som en før mente. I Freiburg hadde det nemlig vært helt utelukket at et så gammelt laug ville ha overtatt en skikk fra protestanter, som ennå på 1700-tallet var fåtallige og uten sosial betydning i denne by. Dessuten kjenner en tilsvarende fester fra Strassburg, hvor det i 1605 er beskrevet juletre som en hadde i laugenes forsamlingslokaler. Fra samme by har en regninger fra 1539, hvor det er anført utgifter til tre og grankvister til jul .Sml. Lily Weiser Aall, Neue Beiträge zur Geschichte des Weihnachtsbaumes. Niederdeutsche Zeitschrift f. Volkskunde 1938, bd. 16, s. 11 ff., og Weiser-Aall, Juletreets historie, Folkminnen och Folktankar 1938 (bd. 25), s. 141 ff., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens bd. IX, s. 910 ff.

2 Paul Geiger har et vitnesbyrd fra Sveits, fra Bern 1570. Her hadde en i forskjellige laug et rikt pyntet tre, som barna til laugsbrødrene fikk høste i begynnelsen av januar. Geiger mener at en kan forklare det i og for seg merkelige faktum at barna fikk være med på en laugsfest slik, at medlemmene på den tiden også til dels feiret andre familiefester som

bryllup og dåp i lauget. Schweizerisches Archiv f. Volkskunde 1939/40, Weihnachtsfest und Weihnachtsbaum, s. 236 f.

3 Paul Geiger und Richard Weiss, Atlas der schweizerischen Volkskunde. Kommentar II. Teil, s. 31.

4 Sml. Will-Erich Peuckert, Die grosse Wende. Das apokalyptische Saeculum und Luther, Claasen und Groverts, Hamburg 1948, og B. J. Hovde, The Scandinavian Countries, 1720—1865, The Rise of the Middle Classes, Boston, Chapman & Grimes 1943.

5 Globus 79, 388. I Sveits (Solothurn) oppfattet en den nye innføring av juletreet som en evangelisk-reformert aksjon. Schweizerisches Archiv für Volkskunde 3, 18. — Inntil den nyeste tid har katolikker vært imot juletreet, f. eks. i Østerrike og Holland. Sml. Louise Hagbergs utrykte manuskript, s. 1 (se anm. 48): Strindbergs østerrikske hustru hadde et juletre i hemmelighet da det stred mot strengt katolsk syn. Et maleri (1845) av den tyske maleren Schwerdtgeburth (f. 1784) som viser Marthin Luther ved juletreet i familiekretsen, var meget utbredt i Sverige (s. st.).

6 Sml. Lily Weiser, Jul, Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum, Stuttgart-Gotha 1923, 62 ff., Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, Jena 1937, 71 ff., Paul Kaufmann, Der Weitnachtsbaum, Inauguraldissertation, Graz 1949, ikke trykt, s. 9—31. Jeg takker professor Geramb i Graz for at jeg fikk overlatt et utrykt eksemplar av dette arbeid. For det bredere etnologiske grunnlag for spørsmålet «juletreet» lik «mai-treet», sml. Hanna Rydh, Seasonal fertility rites and the deathcult in Scandinavia and China. The Bulletin of the Museum of far eastern Antiquities Nr. 3, Stockholm 1931, især s. 70, 72 ff.

7 Juletreet har spredt seg i Øvre Østerrike fra 1858 av, hvor det første, overtatt fra Wien, dukket opp, vitnesbyrdene tar til i 1880—1900-årene, og mer avsidesliggende steder overtar skikken i tiden fra 1900—1927, E. Burgstaller, Zur Geschichte des Weihnachtsbaumes in Oberdonau, Der Frankenberger 1944, s. 30—32. Jeg takker Dr. Burgstaller for å ha skrevet ut de viktigste årstall og steder for meg. Sml. s. ~~34~~ ff. 16 med oversyn over hvordan juletreet har spredt seg i Norge.

8 F. eks. i Sveits: Paul Geiger und Richard Weiss, Aus dem Atlas der Schweizer Volkskunde, Schweizerisches Archiv für Volkskunde 43, s. 257, og Atlas der schweizerischen Volkskunde, Kommentar II, 34.

9 Liknende i Sveits, sistnevnte sted, II, 32.

10 Sml. sammesteds, II s. 32, anm. 1. Tydelig kommer de gamles reserverte innstilling og de yngres begeistring for juletreet fram i en skildring fra Danmark 1905: Barndomshjemmets Jul, København 1941, Utgitt av Hans Ellekilde og Kai Flor, s. 98. Fra Sverige: «Icke alla uppskattat den nymodigheten. I stället för ost, limpa och brännvin som de haft för, så har de nu en granbuske på bordet.» En bok om Brunskog 1946, s. 128. Jeg takker professor dr. Reidar Th. Christiansen for denne henvisning.

11 St. Halvard II, 133. Juletre i Oslo, først innført av kjøpmann Frølich, eller kanskje frøken Weinschenk, en slektning av oberstløytnant Borckenstein på Bjølsen. Christiania Sparebank I, Chra. 1922, Worm-Müller, Byen og tiden, s. 19 (uten årstall). Jeg takker professor Nils Lid for disse henvisninger.

12 Disse dikt er sitert i en artikkel av K. Visted i Arbeiderbladet, Lørdagskvelden, Julenummer 23/12 1933, om juletreet. Jeg takker førstekonservator Hilmar Stigum for at jeg fikk gjennomgå Visteds Samlinger. Visted siterer i denne artikkel også følgende sted i V. Bjerknes, C. A. Bjerknes, Hans liv og arbeide, Oslo 1925, s. 35, fra årene 1844—48. «Et minde fra den tids Studentersamfund, som jeg ikke har set omtalt andetsteds, var juletræfester. Og i hvert fald om én av disse fester har han fortalt at den endte med at alle deltagere marcherte i procession med juletræet i spidsen ned til Stortorvet, hvor det blev brændt der hvor Kristian den fjerde nu står.» Dette er ellers ikke nevnt i litteraturen.

12a Gustava Blom Kielland, Erindringer fra mit Liv, 2. opl., Kra. 1902, s. 275 f.

13 Fra det nationale gjennembruds tid. Breve fra Jørgen Moe til P. Chr. Asbjørsen og andre. Utg. av Anders Krogvig, Kra. 1915, s. 214 ff.

14 Diktet heter «Gjenboens Hus». H. C. Andersens Samlede Skrifter IX, Anden Udgave København 1878, s. 62: «(En gammel Pebersvend sidder ved Vinduet og ser over til dem.) Nu tændes Lysene paa Juletræet, / Ved Døren Barneflokken lytter til! / Tæt ved hverandre halvt de bøie Knæet! Og gjennem Nøglehullet titte vil / . . .» Jeg takker magister Ella Jensen ved Udvalg for Folkemål i København for at hun har funnet fram diktet av Andersen for meg.

15 Å forsyne julegaver med deviser var brukt i Danmark og Sverige. Hele festen, som den er beskrevet her, synes å komme fra Danmark. Sml. Julestue av H. C. Andersen, Samlede Skrifter, Anden Udgave, IX., s. 64: «Verten. Nu Presenter til Enhver / Jeg vil Dem fremvise — / Men bemerk, med hver især / Følger en Devise! . . .» Omkr. 1870 juletre og vers til gavene: Håkon Løken, Fra Fjordnes til Sjøvinn, s. 113.

16 Hans Ellekilde, Vor danske Jul gennem Tiderne, Kbhn. 1943, s. 435.

17 E. Bodenhoff, Et lykkeligt Hjem, Tidsbillede i Breve fra Norge, Kbhn. 1910, s. 54, 133 f. Jeg takker herredsskogmester Stoltenberg for denne henvisning.

18 Trondhjemske samlinger, Trondhjems historiske forening 1901, s. 54.

19 S. 199.

20 Kirsten Bergh, Elisabeth Lorck, Oslo 1949, s. 236. Jeg takker direktør Reidar Kjellberg for denne henvisning. Om et juletre rikt opplyst og med mange pakker og presenter fortelles fra året 1855 i «En Russ fra Femti-Aarene». L. M. B. Auberts Dagbøker i Uddrag, Kra. 1922, s. 69. Juletreet i Christian-

sand i 1862 er nevnt i «To unge i en svunnen tid», utg. av Ingeborg Motzfeldt Løchen, Oslo 1945, s. 77.

21 I den norske diktning har juletreet ikke spilt noen framtredende rolle. Ser en på juletreet i en større sammenheng, så synes betydningen av diktere i andre halvparten av det forrige århundre, da spredningen av juletreet hos bøndene over hele Europa var i gang, ikke å ha spilt noen avgjørende rolle. Et hundre år tidligere kunne en lettere tenke seg at i Tyskland f. eks. Goethes skildring av juletreet i «Die Leiden des jungen Werthers» kan ha hatt en betydning for over- og middelklassen. Men jeg tror likevel at Hans Ellekilde i «Vor danske Jul gennem Tiderne» s. 423 ff. overvurderer dikternes innflytelse for juletreets spredning. Vi har i våre svar noen eksempler på at skikken på landet ble innført gjennom lesing, ikke av dikterverker, men av populære tidsskrifter og barnebøker. De eldste bilder i norske tidsskrifter synes å ha forbilder i danske aviser, sml. Hans Ellekilde, Vor danske Jul, side 437. I 1869 fins et bilde «Juleskikke i Elsass» i Skilling Magazin s. 89. Norsk Folkeblad har samme år et bilde av W. Bergstrøm «Julemoro», Julebukker, s. 347, og «Julenatten», tre engler med juletre og julegaver ved en liten stue, s. 341. Almuevennen 1888: «Dronning Victoria og Keiserinde Fredrik pynter Juletræ til Fattigbørn», s. 409. I teksten til bildet står bl. a.: Juletræ og Skikken at give hverandre Foræringer til Jul, er af hedensk Oprindelse. I Almuevennen 1886 nr. 52 s. 413 er juletreet omtalt i Luthers hus (se anm. 5). Sammesteds 1867 er juletreet, og at det blir høstet, omtalt s. 4.

22 Det er bare føyd til nummer på de forskjellige svar i tilfelle en har fått flere svar fra samme herred. Svarene er ordnet topografisk i arkivet, slik at en finner fram til dem uten nr. Østf.: Askim 4173, Idd 4005, Rakkestad 3910, Spydeberg 3668, Trøgstad 4577. Akersh.: Enebakk 4382, Nannestad 4009, Setskog 4664, Ullensaker 3928. Hedm.: Eleverum 4226, Eleverum 4008, Folldal 3925, Kvikne 4155, Løten 4214, Nes 3948, Tolga 4218, Tynset 4033, Tynset, Tylldal 5069. Oppl.: Etnedal 3169, Gran 3931, Lom 3964, Skjåk 3922, Snertingdal 5351, Søndre Land 3911, Torpa 4733, Vågå 3981, Østre Gausdal 4087. Busk.: Flå 3941, Hemsedal 4610, Hole 4022, Krødsherad 3907, Modum 4110, Nes 4360, Norderhov 3993, Tyristrand 3938, Uvdal 3906, Aal 4048, Aal 4892. Vestf.: Brunlanes 4221, Tjøme 3916. Telem.: Bø 4050, Fyresdal 4776, Heddal 4066, Holla 4746, Kviteseid 4469, Lunde 4793, Mo 4246, Rauland 4934, Seljord 3957, Vinje 3947, Vinje 4118, Aust-Agd.: Bykle 4651, Eide 4273, Herefoss 5462, Valle 4004, Austre Moland 3958. Vest-Agd.: Bakke 4150, Fjotland 4699, Gyland 4398, Halse og Harkmark 4592, Hidra 4276, Kvås 4752, Laudal 4799, Laudal 4115, Lista 3942, Spangereid 4989, Tonstad 3978, Øvre Sirdal 4094, Åseral 4193. Rogal.: Avaldsnes 4394, Bjerkreim 4289, Bjerkreim 4209, Erfjord 4675, Fister 4491, Forsand 4077, Forsand 4405, Imsland 4241, Nedstrand 4131, Sandeid 3952, Sauda 4082, Sjernarøy 4231, Skjold 4156, Skudesnes 5438, Sokndal 4359, Suldal 3995,

Vikedal 4467. Hord.: Austevoll 4977, Austrheim 4060, Bremnes 4542, Etne 4296, Etne 4280, Fjell 6649, Fusa 4039, Granvin 4134, Haus 3998, Hålandsdal 4618, Lindås 4080, 4251, Masfjorden 3999, Meland 4198, Modalen 4182, Modalen 4058, Samnanger 4741, Stord 4247, Strandebarm 4072, Strandvik 4256, Voss 4147, Voss 3989, Vossestrand 4179, Åsane 4431. Sogn og Fj.: Balestrand 4277, Breim 4162, Bremanger 4387, Davik 4123, Gloppen 3915, Gulen 4884, Hornindal 4692, Jølster 4386, Kyrkjebø 3954, 4027, Leikanger 4242, Leikanger 3954, Nord-Vågsøy 4015, Selje, Nord- og Sør-Vågsøy 3951, Selje 4019, Stryn 4190. Møre og R.: Dalsfjord 3894, Erisfjord og Vistdal 4137, Haram 4030, Haram 4657, Kvernes 4234, Rindal 4935, Sande 4470, Skodje 4036, Stordal 5112, Surnadal 4146, Tresfjord 4910, Tustna 4530, Vanylven 4044, Vartdal 4561, Vegøy 4286, Øksendal 4028. Sør-Tr.: Agdenes 4063, Brekken 4143, Budal 4744, Haltdalen 5360, Hemne 3983, Leinstrand 4185, Lensvik 4006, Malvik 4412, Nord Frøya 4168, Oppdal 4609, Rennebu 4678, Rissa 4097, Støren 4025. Nord-Tr.: Ogndal og Beitstad 3914, Egge 4240, Grong 4010, Harran 3972, Høylandet 3969, Inderøy 6215, Leksvik 4258, Leksvik 4250, Meråker 4092, Nordli 4053, Otterøy 4071, Overhalla 3961, Skogn 5518, Sparbu 5325, Vikna 4933. Nordl.: Beiarn 4721, Beiarn 4396, Bindal 4445, Flakstad 4904, Kjerringøy og Meløy 4453, Nord-Rana 5613, Skjerstad 4404, Steigen 4176, Vega 4237, Velfjord 4102, Værøy 4224, Vågan 4413, Lurøy 3911. Troms: Astafjord 4042, Bardu 4516, Berg i Senja 4194, Hillesøy 4189, Nordreisa 4718, Skjervøy 4120, Skjervøy 5433.

23 Troms, Hillesøy og Skjervøy, nr. 4120 og 5433, Berg i Senja; Nordl., Lurøy.

24 I et håndskrift i Norsk Folkeminnesamling av P. Jøsvold I, 12, sier opptegneren at under hans barndom og oppvekst inntil 1883 var juletreet i Stordal (Møre og R.) ikke kjent, og selv i 1936 var det ikke alminnelig, men bare brukt i enkelte hjem. Etter vårt svar fra Stordal er det nå svært alminnelig i hvert hjem, men det er ikke av gammel dato.

25 Sør-Tr., Hemne; Møre og R., Erisfjord og Vistdal, Skodje; Vest-Agd., Laudal; Telem., Holla; Oppl., Etnedal; Hedm., Tolga; Østf., Rakkestad.

26 2. oppl. 1912, s. 180.

27 Troms, Skjervøy 5433. Innvendinger mot juletreet i den trykte tradisjon, f. eks. Ola J. Rise, Oppdalsboka 1, 209.

28 Troms, Hillesøy, Skjervøy, Berg i Senja; Nord-Tr., Leksvik; Sør-Tr., Lensvik 4006; Sogn og Fj., Selje 4119; Hord., Samnanger (flere generasjoner); Vest-Agd., Fjotland; Busk., Hole, Modum; Oppl., Snertingdal, Vågå.

29 Akersh., Ullensaker. — «Mor (f. 1855) fortalte det var brukt den tid hun husket.»; Vestf., Brunlanes.

30 Aust-Agd., Eide; Østf., Trøgstad; Nordl., Bindal, Værøy; Hord., Åsane; Nord-Tr., Skogn.

31 Akersh., Enebakk; Møre og R., Rindal; Nord-Tr., Sparbu.

32 Medarbeideren i Sandeid, Rogal., forteller at hans bestemor (f. 1800), som han minnes godt, aldri har nevnt juletreet, hun var offisersdatter.

33 Medarbeideren i Nord-Vågsøy og Selje i Sogn og Fj. nr. 3951 skrev: «Med same kan eg opplyse at eg på Volda lærarskule fekk opplyst frå ymse kantar (etter det elevane hadde spurt heime) kva tid joletreet kom i bruk: Syvde (Sunnmøre) 1873, Jølster 1890, Davik 1875 (Sogn og Fj.), Skodje (Møre og R.) 1880, Borgund ved Ålesund 1880-åra, Giske 1890, Kvernes 1895, Aukra 1895, Halsa i heimene ca. 1900, Valdres (Slidre) 1880-åra.»

34 For 50 år siden Rogal., Avaldsnes; Vest-Agd., Laudal; Nordl., Vågan, Værøy; Sør-Tr., Malvik; Busk., Modum; (Fra Sogn og Fj., Stryn, forteller en 78-åring at han husker det første juletreet i 1884 på en stor gård i Vanylven. Det var helst for tjenerne der.); Troms, Skjervøy 5433.

35 F. eks. lensmann Busk., Uvdal, bergmester Busk., Modum; futen Oppl., S. Land; Busk., Hole; Nord-Tr., Egge.

36 F. eks. Oppl., Lom; Sogn og Fj., Bremanger, Jølster; Nordl., Beiarn, Steigen; Vest-Agd., Tonstad, Åseral; Hord., Granvin; Telem., Seljord; Nord-Tr., Grong. Sml. hva Opedal, Makter og menneske (Hardanger) III, s. 46 f. forteller: «Vi hadde ikke juletre i min oppvekst (1850-årene). Juletreet var ukjent hos oss, og mor og far talte om en grønn kvist som skulle komme fra Nasaret. — Det var presten i bygden som hadde det første juletreet. Siden tok folk etter. — Vi hadde juletre alt i 1858, et lite med noen epler og to tre sukkerkringler på. — I 1870-årene var det alminnelig vis å ha juletre i de hjem hvor det fantes barn. Somme satte opp en «brakje» (eine, brisk), andre en furu. De hengte da vannkringler, «julegriser», «strilekjerringer», kavringer, epler og nøtter på det. Julemorgenen satte de helligtrekongerslys i toppen. Vi barn tente det med det samme og lot det brenne en stund. Det brente og litt annendagsmorgen. Trettendedagen kledde vi av det og holdt utskifting. Juletreet var en stor barneglede fra først til sist.»

37 F. eks. Hord., Strandvik, Etne; Sogn og Fj., Leikanger; Møre og R., Sande, Stordal, Tustna, Vanylven; Nord-Tr., Nordli; Nordl., Vega; Telem., Vinje.

38 F. eks. Busk., Uvdal.

39 Møre og R., Haram 4657.

40 Fengselslærer Peder Reinertsen hadde lest om juletreet i et dansk tidsskrift og hadde selv første juletreet i Etne 1865. (Hord., Etne 4296.) En annen medarbeider fra samme sted (nr. 4280) sier at en av grunnene til at en omkring 1890 begynte med juletreet, var et barneblad, «Børnetidende», som var meget utbredt på den tiden, og som hadde tegninger og mange interessante fortellinger om juletreet. Så begynte de fremmeligste å bruke juletreet, og på noen få år var skikken alminnelig. En 85-åring kan huske at juletreet ble brukt i Beitstad i Nord-Tr. i 1880-årene. Hans far hadde et hefte med titel «Hvad Juletræet fortæller». Tanken ligger nær at også Asbjørnsens samling med titelbilde fra 1850, fortellingene i ukebladet Almuevennen nr. 50, 15, 12 1849, s. 394, samt bildene i Illustreret Nyhedsblad fra 1866, s. 237 og i Skilling

Magazin fra 1867, s. 816 og fra 1872, s. 816, kan ha hatt en viss betydning for spredningen av juletreet.

41 Sogn og Fj. nr. 3951. Medarbeideren fortsetter: «Det hende nok i 1880—90-åra, at borna — som eit surrogat for skulefestane, eller ei etterlikning — pynta små einebusker, eller batt saman fleire einebusker på ein stokk, og sette i ein krakk, og gjekk ikring og song. Men der ute er det bare små «einekarvar», trykte til marka som ei lyngtue. Noko onnor pynting med grønt var aldri brukt i jola. Og dette eg no har nemnt, er berre ei etterlikning etter joletrefestane frå 1879 av». Også i Tyskland har juletreet blitt kjent på landet på samme måten, det ble først brukt hos prester og på skolen i 1870-årene. Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 89.

42 Vest-Agd., Tonstad.

43 F. eks. Sogn og Fj., Jølster.

44 Nordl., Vega; Møre og R., Vanylven, Vegøy.

45 F. eks. Telem., Heddal; Aust-Agd., Bykle; Vest-Agd., Fjotland; Rogal., Sokndal; Hord., Modalen, Samnanger; Møre og R., Haram.

46 Gjelder vel ikke for hele området. Sml. opplysningene fra P. Jøsvold, som står i anm. 24.

47 Hord., Etne nr. 4280; Sogn og Fj., Kyrkjebø nr. 3954; Hedm., Tolga; Busk., Flå (20 år etter den første juletrefest ble det alminnelig skikk); Vest-Agd., Spangereid (første juletreet på gården var brukt i årene 1850—70, juletrefester hadde en først ved århundreskiftet); Rogal., Bjerkreim nr. 4289, 4209, Nedstrand; Møre og R., Vegøy; Sogn og Fj., Breim, Gloppen; Nordl., Beiarn, Nord-Rana. Sml. O. Nordgård, Stod, s. 91: juletre på skoler 1870—80, omkring 1900 vanlig i hjemmene, 1913 hos alle.

48 Jeg takker professor K. Rob. V. Wikman for at han har henvist meg til Louise Hagbergs manuskript som jeg fikk gjennomgå på Nordiska Museet i Stockholm.

49 F. eks. Nordl., Kjerringøy og Meløy, Vågan. «Min bror fikk juletre for en 70 år siden. Da vennen hans på nabogården også ville ha, svarte bestemoren: «Jeg skal pynte møkkasopelimen for deg», så juletreet var nok ikke alminnelig» (Vestf., Tjøme).

50 Ikke brukt i kirken: F. eks. Akersh., Nannestad; Hedm., Løten (ikke vanlig); Telem., Fyresdal; Vest-Agd., Halse og Harkmark, Spangereid; Rogal., Avaldsnes; Hord., Granvin, Lindås 4251, Modalen 4058; Sogn og Fj., Breim, Kyrkjebø 4027, 3954; Sør-Tr., Brekken; Nord-Tr., Overhalla; Troms, Astafjord, Bardu, Nordreisa. En har ikke fått mange opplysninger om juletreet i kirken, fordi det ikke ble spurt direkte etter det. Det ble spurt om en hadde juletreet på fester eller i kirken før en hadde det hjemme. I Sveits f. eks. er juletreet i kirken utbredt, og det blir nevnt en del eksempler på at det er eldre enn treet i hjemmet (det gjelder for samme tidsrommet som våre svar, fra annen halvdel av forrige århundre av). Atlas der schweizerischen Volkskunde II. kart. 158 og Kommentar II. Teil S. 39 f. Schweiz. Archiv f. Volkskunde 53 (1946) Walter Escher, Das Aufkommen einiger Jahresbräche in Prätigau, S. 151 ff. Sml. Clement A. Miles, Christmas, London 1913, s. 267. I Sønderjylland var det i 1884 to juletre i kirken, og det var de første en hadde sett der på stedet. Barndomshjemmets Jul, s. 109. Nå også i katolske kirker, f. eks. i Østerrike: Ernst Burgstaller, Lebendiges Jahresbrauchtum in Ober-Österreich, Salzburg 1948, s. 27.

51 F. eks. Hedm., Tynset; Sør-Tr., Leinstrand; Sogn og Fj., Selje 4019.

52 Østf., Idd; Hedm., Kvikne; Oppl., Etnedal, Toten, Vågå, Snertingdal; Busk., Tyristrand; Hord., Lindås (omkr. 1900); Sør-Tr., Hemne, Malvik; Nord-Tr., Otterøy; Nordl., Kjerringøy og Meløy, Beiarn, Værøy. Fra 1914 av i Aust-Agd., Herefoss.

53 Hord., Masfjorden; Sogn og Fj., Jølster; Troms, Skjervøy 5433. I Nord-Tr., Leksvik, for 25 år siden.

54 Oppl., S. Land; Nord-Tr., Ogndal og Beitstad, hvis det er anledning til elektrisk lys.

55 F. eks. Østf., Idd; Oppl., Toten; Busk., Tyristrand; Hord., Lindås; Nordl., Kjerringøy og Meløy.

56 Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 28. Martin P:n Nilsson, Årets folkliga fester, 2. oppl. s. 208.

57 F. eks. Østf., Askim, Idd, Rakkestad, Spydeberg; Akersh., Nannestad; Vest-Agd., Halse og Harkmark, Hidra; Hord., Lindås 4251.

58 Samme steder som er nevnt i forrige anmerkning. Møre og R., Vanylven; Sør-Tr., Malvik, Oppdal, Rennebu, Rissa, Støren; Nord-Tr., Grong, Harran, Leksvik, Overhalla; Nordl., Beiarn 4396, Skjerstad, Vega, helst kjøpepynt i Velfjord; Troms, Astafjord; Vest-Agd., Hidra. Lengst synes papirkorgene (hjerter) med gotter å ha holdt seg, f. eks. Oppl., Torpa; Telem., Holla (her også epler og appelsiner); Vest-Agd., Hidra. Det blir flere ganger nevnt at det skal være så mye pynt som mulig på treet. Fra Nord-Tr., Egge, er det sagt at en nå foretrekker mer enkel pynt igjen. — En leser i ukeskrifter og julehefter om hvor megen glede det kan bli utløst når barn alene eller med voksne i felles arbeid lager julepynten selv. En finner i våre svar en del indirekte hentydninger i den retning. Det som ligger bak, er dette: For et moderne menneske er juletreet ikke lenger en magisk gjenstand som er ladet med velsignelse og kraft, men det er et symbol, som bare kan utstråle det en selv legger i det.

59 F. eks. Østf., Askim, Idd, Spydeberg; Hord., Strandebarm; Vest-Agd., Hidra; Nord-Tr., Skogn.

60 F. eks. Telem., Holla; Aust-Agd., Austre Moland; Vest-Agd., Tonstad; Rogal., Sandeid; Hord., Lindås, Voss; Sogn og Fj., Davik, Kyrkjebø; Møre og R., Haram, Skodje; Nord-Tr., Otterøy, Overhalla. Især ved fester, Vest-Agd., Hidra.

61 Forskerne er ikke kommet til enighet i spørsmålet om lys fra først av hørte med til juletreet, eller om det er kommet etter hvert på treet. Otto Huth, Der Lichterbaum, Berlin 1940, mener at lysene hører med fra de eldste tider til festtreet. Han sier at det kan være en tilfeldighet at de eldste

vitnesbyrd om juletreet ikke melder noe om lys. Han viser til lys på maitrær (som forresten ikke synes å være meget utbredt) og framfor alt på kunstig lagede trær som lysbærer i folkebruk og i kirkelig kunst, som har en meget gammel tradisjon.

62 Busk., Hole: lys er det viktigste; Vest-Agd., Laudal 4115; Rogal., Sauda; Hord., Modalen 4058; Møre og R., Sande, Tresfjord; Sør-Tr., Agdenes, Budal. Lys er det viktigste, Nordl., Velfjord.

63 Akersh., Nannestad; Hord., Austrheim, Etne 4296.

64 Hord., Strandvik. De første juletrærne hadde ikke lys, Vest-Agd., Hidra.

65 Hord., Strandebarm. Før lysklypene ble alminnelig, var det vanskelig å feste lysene til juletreet. Vi surret dem fast til grenene så godt vi kunne, andre stakk en knappenål gjennom grenen nedenfra og opp i lyset, Oppl., Snertingdal og andre steder.

66 Hord., Stord; I Troms, Bardu, hadde en bare lys «hvis en hadde råd til det».

67 Busk., Uvdal; Hord., Stord.

68 I svarene Nordiska Museets Etnologiska Undersökelser (Eu) har fått, er utdeling av matvarer når juletreet tas av i barneselskap, kalt for «julgransplundring». Västergötl., Vadsbo, Lerdal Eu 19746, og i Stockholm i 1860-årene Eu 19807. «Avkle» granen heter «ruska», Halland, Halmstad, Harplinge Eu 37742. I Louise Hagbergs samling er om å «plyndre granen» bl. a. notert: ved siden av uttrykket «plunner» (Jämtland), «plokka granen» (Skåne, Dalarne), er anført ordene «rista» (Bohuslän, Värmland), «skak» (Värmland), «ruska» (Västergötl.), «ryska» (Östergötl.). De siste uttrykk svarer til det tyske «schütteln» hos Dannhauer. På Bornholm «plyndret» en juletreet på 6.1. Barndomshjemmets Jul, ved Hans Ellekilde og Kai Flor, København 1941, s. 92.

69 Møre og R., Skodje. «Men det er no slutt med høsting i den forstand, for det er helt slutt med å henge matvarer i treet. Ein har da litt skjønn på reinsemd og helselære» (Sør-Tr., Haltdalen).

70 Barna høstet treet fra 1860—1900. Vest-Agd., Hidra; Oppl., Snertingdal.

71 Troms, Hillesøy.

72 Sør-Tr., Agdenes.

73 Sør-Tr., Rennebu.

74 Sør-Tr., Lensvik.

75 Sogn og Fj., Leikanger.

76 Hord., Lindås 4251.

77 F. eks. Troms, Nordreisa; Møre og R., Haram; Telem., Vinje; Vest-Agd., Hidra; Oppl., Snertingdal; Sør-Tr., Haltdalen.

78 Nordl., Velfjord. En ser av svarene om høsting at ordet for skikken holder seg lengre enn skikken selv. F. eks. Nordl., Værøy.

79 Oppl., Toten, Vågå; Busk., Modum; Hord., Åsane, men gjerne 13. dagen; Sogn og Fj., Kyrkjebø 3954; Møre og R., Sande, Skodje (ikke lenger nå), Vest-Agd., Åseral; Rogal., Imsland, Nedstrand.

80 Telem., Rauland, Vinje; Sør-Tr., Agdenes.

81 Nordl., Vågan; Aust-Agd., Austre Moland; Sør-Tr., Agdenes; Nord-Tr., Vikna, Leksvik 4258, Ogndal; Østf., Askim, Idd, Rakkestad, Trøgstad; Akersh., Nannestad, Ullensaker; Hedm., Løten, Tynset; Busk., Hemsedal.

82 Akersh., Setskog; Telem., Fyresdal.

83 Aust-Agd., Bykle; Sogn og Fj., Jølster; Oppl., Torpa, Skjåk. Det ble etter hvert slutt med å ha spiselig på juletrærne, så den ettertraktede høsting av treet som var barnas store stund julekvelden, falt bort, Oppl., Snertingdal. Ofte juleaften, Sogn og Fj., Nord-Vågsøy; 1. eller 2. juledag, Vest-Agd., Ø. Sirdal; juledag, Oppl., S. Land.

84 Oppl., Austre Gausdal; Busk., Nes; Telem., Holla, Rauland. Høste nyttårsdagen: Vest-Agd., Tonstad; Sør-Tr., Malvik, Meråker; Sogn og Fj., Hornindal, Leikanger 3953. Ikke alt julaften, lot noe være til senere: Rogal., Sandeid 3952. Flere ganger, siste gang helligtrekongersaften, Møre og R., Tustna.

85 Vest-Agd., Spangereid. Derimot fikk ikke barna ta noe av treet før det ble utbåret, da ble det høstet, Busk., Krødsherad; Nordl., Ytre Beiarn. Barna høster oftere, og nytt blir påhengt, Oppl., Lom.

86 Nord-Tr., Leksvik 4258; Sør-Tr., Hemne.

87 F. eks. Oppl., Snertingdal; Sør-Tr., Haltdalen; Nord-Tr., Sparbu; Rogal., Skudesnes.

88 I samsvar med andre juleskikker skulle juletreet, som noen svar forteller, vare helt til St. Hans, da det sannsynligvis skulle bli erstattet med grønt, ungt bjørkelauv, som igjen skulle vare til jul, slik at sammenhengen mellom årsveksten hele året igjennom skulle bevares. Denne gamle forestillingen var på den tiden da juletreet ble alminnelig, ikke lenger levende nok til å gjøre seg gjeldende foruten i noen unntak.

89 Julegavene hengtes opprinnelig på treets kvister, Nord-Tr., Overhalla; Busk., Hole; Sør-Tr., Hemne; Telem., Rauland, Vinje. Sml. Henrik Ibsen, Brand, Samlede Verker, København 1898, III, s. 135.

90 Busk., Ål 4892; Hedm., Tolga; Sogn og Fj., Jølster; Oppl., V. Slidre.

91 Om julegaver, L. Weiser-Aall i Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, juletre som gave, bind IX, s. 907 f., julegaver s. 920—26. Juletre som bærer av gaver, sist Paul Geiger, Weihnachtsfest und Weihnachtsbaum, Schweizerisches Archiv für Volkskunde 1939/40, bind 37, s. 299 ff. I Wien ble juletreet pyntet med lys og gaver i 1817 etter gammel skikk brakt av Krampus (ledsager av St. Nikolaus). L. Weiser-Aall, Zur Geschichte des Weihnachtsbaumes, Volkskundliche Gaben John Meier zum siebzigsten Geburtstag dargebracht, Berlin u. Leipzig 1934, s. 3, anm. 2. Sml. sangen i den svenske barneboken «Julaftonen» 1854 av Vilhelm Bäckman: Kring julgranen, vars grenar av gåvor tyngas ned, en lustig ringdans skenar, Du skulle vara med . . . Notat

av Louise Hagberg. Louise Hagberg omtaler også en annen skikk (fra Karlskrona), som viser juletreet som gave. Der fikk nemlig hver eneste et lite juletre. En slik skikk er ikke ukjent i Tyskland, men jeg vet ikke om mange vitnesbyrd. 1737 nevner Carolus Kisslingius at en dame sannsynlig ved Zittau, pyntet små juletre til alle hun ville gi gaver til, gavene lå under trærne. En liknende skikk skildrer Thomas Mann i romanen Buddenbrooks hos overklassen i Lübeck i annen halvdel av det forrige århundre.

92 Før juletreet var kjent i Heskestad, Rogal., hadde en følgende skikk: Borni sette gjerne ut ei skål utanfor døri, hadde dei vore snille, skulde det ligge gåver i den. Olav Skjerpe II, 2, Norsk Folkeminnesamling. Ifølge svar på emneliste nr. 29 om Julenissen, er noe liknende kjent i Østf., Spydeberg; Akersh., Enebakk; Hedm., Løten; Oppl., Lom; Telem., Kviteseid; Vest-Agd., Bakke, Laudal, Lista; Rogal., Bjerkreim, Imsland, Erfjord; Sogn og Fj., Balestrand, Kyrkjebø; Sør-Tr., Vinje; Nordl., Steigen; Troms, Nordreisa. Dette emne vil bli utførlig behandlet i min studie om julenissen. For Danmark og Sverige, Martin P:n Nilsson, Nordisk Kultur 22, Julen s. 22.

93 Sml. Følgende dikt av H. C. Andersen, Samlede Skrifter IX, Anden Udgave, København 1878, s. 61 f.:

Børnene i Kammeret.

Saae Du det store Træ, der kom igaar?
Jeg veed, nu er det plantet op derinde.
Og veed Du hvad? Det midt i Salen staaer,
Saa megen Stads paa Grenene de binde.
Jeg troer jeg faaer en nydelig Husar,
Og saa et Buur til begge mine Skader.

Jonna.

Men Jesu-Barnet aldrig seet jeg har,
Han kommer jo deroppe fra Gud Fader,
Og bringer os den hele Stads hvert Aar,
Hvor kan han komme ned og det saa stille?
Mon ogsaa Broder Viggo Noget faaer,
Mon Jesu-Barnet veed, vi har den Lille?

Louise.

Det kan Du sagtens tro, til lille Broer
Han ogsaa nogen deilig Stads vil sende,
Han kom jo ned fra Himlen, sagde Mo'er,
Og saa maa Jesu-Barnet ham jo kende.

94 Nord-Tr., Høylandet.

95 Telem., Holla.

96 Nord-Tr., Otterøy; Sør-Tr., Brekken; Sogn og Fj., Selje; Hord., Etne 4296, Åsane; Telem., Kviteseid; Vest-Agd., Lista; Busk., Krødsherad, Ål; Akersh., Setskog; i noen familier, Oppl., Torpa.

97 F. eks. Nordl., Nord-Rana.

98 Det eneste som setter julegaver i et for oss nå uklart sam-

band med et overnaturlig vesen, er den utbredte tradisjon om julegeiten, som forulemper dem som ikke får noe nytt klesplagg til jul. Derfor skulle alle ha noe nytt til jul. Men dette plagg synes ikke å bli kalt for julegave, et begrep som etter våre svar synes å være av nyere datum.

99 Dette merkelige fenomen skal bli nærmere behandlet i en undersøkelse om julenissen.

100 Det glada Sverige II, Mats Rehnberg, 1700-talet dansar. S. 837, barn danser rundt en «maistång», maleri av Per Hörberg fra 1775. S. 874, maleri av J. G. Sandberg, midsommardans kring maistången i Vingåker.

101 Teksten hos H. Schreiber, Geschichte der Stadt Freiburg, bd. 4, s. 277 f., lyder: « . . . den grossen Weihnachtsbaum in der Herrenstube des Spitals, der bis zum neuen Jahre unberührt blieb. Dann aber trugen sie unter dem Vortritt ihres Fahnenträgers und der Musik eine grosse Bretzel durch die Stadt, welche sie dem Armenvater überreichten, worauf der Altgesell die Ehre hatte, den mächtigen Baum zu schütteln, dessen in Backwerk, Obst usw. bestehende Früchte von den Armen aufgelesen wurden. Sofort wurde nun auch Wein kredenzt und der Tanz begonnen, welcher mit der Armenmutter eröffnet wurde, die gegenseitig ihren Tänzer mit Strauss und Band beschenkte.» (Sml. Lily Weiser-Aall, Neue Beiträge zur Geschichte des Weihnachtsbaumes, Niederdeutsche Zeitschrift f. Volkskunde 1938, s. 17.)

102 Reinsberg-Düringsfeld, Das festliche Jahr, s. 18.

103 En finner en liknende skikk hos tsjerkesserne. De har et tre laget av pinner med pynt og lys, som de om julaftenen henter inn i huset (det ble gjemt i uthuset fra år til år). Alle tok hverandre i hendene og gikk rundt treet mens husmoren sa en bønn. Lily Weiser, Jul, Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum, Stuttgart/Gotha 1923, s. 68 f.

104 Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, Jena 1937, s. 75.

105 Lily Weiser-Aall, Weihnachten, i Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens IX, s. 920. Øvre Østerrike: Ernst Burgstaller, Lebendiges Brauchtum in Ober-Österreich, 1948, s. 25. Ellers ikke kjent i Østerrike: Professor Geramb var så vennlig å undersøke spørsmålet for meg. Professor Wolfram fortalte meg at man i Wien ikke ville la barna gå rundt treet på en juletrefest som svensker hadde laget for dem etter den første verdenskrigen.

106 Ifølge notatene av Louise Hagberg fins det vitnesbyrd om gang og sang rundt juletreet i Sverige fra 1804 av, fra Finnland fra 1811 av. Spør en etter skikken med dans i huset til jul uavhengig av juletreet, så må en feste seg ved den svenske langdans: «Nu er det jul igjen» osv., som f. eks. i Gåsinge (Södermanl.) begynte under sang i ring om bordet, og så fortsatte gjennom hele huset. I «Svenskt Konversationslexikon», utgitt 1845—51 av P. G. Berg, skildres bare julebordet som sto til Knutsdagen, så ringdans omkring det samme, ikke juletre. En kan sammenlikne med skildringen i Konversationslexikon det L. Hagberg har notert om

Skåne: En høster juletreet iblant først på 20.-dagen og bare ved den anledningen danset man rundt treet. På samme måte danset en før rundt et halmband (julehalm), som ble satt midt på golvet før en bredte det utover golvet. Også i Edensberga (Halland) danset barna rundt halmbandet midt på golvet. (Alt ifølge L. Hagberg.) Det ligger nær å anta at man etter at man hadde sluttet med julehalmen og overtatt juletreet, begynte langdansen rundt treet, som man også har noen opptegnelser om hos Hagberg.

107 Hans Ellekilde, Vor danske Jul gennem Tiderne, København 1943, s. 496, 498.

108 F. eks. Nord-Tr., Ogndal.

109 F. eks. Telem., Lunde; Vest-Agd., Laudal.

110 Rogal., Sandeid, Sjernarøy; Hord., Lindås, Strandvik; Sogn og Fj., Leikanger; Møre og R., Erisfjord og Vistdal, Haram; Nord-Tr., Høylandet, Leksvik.

111 Telem., Vinje nr. 4118; Hord., Samnanger; Sogn og Fj., Stryn; Møre og R., Vanylven.

112 Busk., Ål; Vest-Agd., Tonstad. Aldri i hjemmene, Nordl., Nord-Rana.

113 Vest-Agd., Ø. Sirdal; Nord-Tr., Otterøy; Østf., Rakkestad. I heimene sjelden nå og fra første tid av, Nordl., Velfjord.

114 Ofte der det er flere eller mange barn i huset. En medarbeider mener at det er ikke lenger så vanlig fordi det er færre barn i hjemmene, så at det er vanskelig å få i stand en ring, Sogn og Fj., Bremnes, Gloppen. Også andre medarbeidere mener at det nå er mindre enn før, Vest-Agd., Halse og Harkmark. I Etne (Hord. nr. 4296) har en medarbeider inntrykk av at juletreet i hjemmet nå er mest til pynt; synge og gå rundt det gjør de mest på festene.

115 F. eks. Vest-Agd., Laudal nr. 4115; Rogal., Forsand, Imsland; Hord., Lindås, Strandebarm; Nordl., Ytre Beiarn, Bindal, Vega (helst), Velfjord; Møre og R., Dalsfjord (om dagen ble det flyttet litt til side). — Størrelsen på juletreet er selvfølgelig meget skiftende. Men mange sier det skal være så stort som mulig, men ikke større enn at en kan ha et lys i toppen, helst der hvor det er større barn. Er det bare voksne, er treet mest mindre. På noen steder hadde en før mindre tre, men foretrekker nå større (Akersh., Nannestad). På steder hvor det er vanskelig med gran, er det annerledes. «Før var juletrærne mindre, de måtte kjøpes hvis en ikke ville nøye seg med einer» (Hord., Meland). På andre steder har man i den senere tid nyttet mindre tre enn før, f. eks. Møre og R., Kvernes, Surnadal; Nord-Tr., Skogn, Høylandet.

116 Nordl., Beiarn 4721.

117 Da dette er det eneste eksempel på juletre som blir sveivet rundt, kan en ikke si noe om dette tilfelle. I slutten av forrige århundre og senere fans det i Tyskland juletreføtter som sveivet treet rundt. Så vidt jeg vet, ble det bare ansett som et påfunn av forretningsmenn. En kan henvise til julepyramidene i Erzgebirge som var innrettet slik at de dreide seg rundt gjennom varmen som oppsto av lysene. Jeg skal ikke gå inn på det, da det kjente materiale er for spinkelt.

Men jeg vil gjøre merksam på at en burde notere slike muligens bare tilsynelatende snurrigheter også.

118 Atlas der deutschen Volkskunde II, 1937, kart 38.

119 Østf.; Akersh.; Hedm. (med unntak av Folldal hvor en før nyttet furu, for det fans ikke gran. Senere ble det alminnelig å hente gran fra Alvdal); Oppl. (med unntak av Lom, før de hadde fått tilstrekkelig med plantegran). I Skjåk har en helst gran (skjønt en ikke alltid kan få tak i den); Busk.; Vestf. (Tjøme, etter en har fått plantegran); Telem. (i Bø kunne en av og til nytte furu); Aust-Agd. bare gran etter våre svar.

120 Plantegran, f. eks. Vest-Agd., Bakke, Gyland, Halse og Harkmark, Hidra, Laudal, Ø. Sirdal, sjeldnere Tonstad. — I Rogaland hadde en før bare furu, sjelden einer, nå vil en også ha gran: Bjerkreim, Erfjord, Forsand, Sandeid, Sauda, Sokndal, Suldal, Sjernarøy, Vikedal. I Nedstrand hadde en iblant levende gran med rot i en balje. Senere ble treet plantet ut igjen, det pleier å gå godt. Liknende er det i Hordaland, en vil helst ha gran, Austrheim, Bremnes, Etne, Fjell, Hålandsdal, Masfjorden; en har også gran og furu om hverandre, Fusa, Meland, Stord, Strandebarm, Modalen, Strandvik, Voss, Vossestrand, Samnanger. I Sogn og Fj. begynner en å foretrekke gran, f. eks. Balestrand, Davik, Leikanger, sjeldnere i Selje. Fra Selje og Nord-Vågsøy heter det at brukte tre, lagt i sjøen (vet ikke hvor lenge), kunne brukes minst ett år til (nr. 4015). I Møre og R. vil en ha gran: Kvernes, Surnadal, furu og gran om hverandre har en i Skodje, Vanylven, Vartdal, Veøy. I Stordal hadde en furu inntil 1930. I Sør-Tr. har en gått over til gran i Agdenes, Brekken, Oppdal. I Nord-Tr. har en bare unntaksvis furu i Grong, Otterøy. Slik er det også i Nordl.: Beiarn, Kjerringøy og Meløy, Vega, Værøy, og Troms: Astafjord, i Berg i Senja kan en få kjøpt gran.

121 Hord., Austevoll, Fjell, Masfjorden, Vossestrand; Sogn og Fj., Balestrand; Møre og R., Øksendal (som erstatning for juletre, Vartdal, Sande, Vanylven); Sør-Tr., sjelden: Agdenes, Hemne; Nord-Tr., Vikna; Nordl., Ytre Beiarn; Troms, Nordreisa.

122 Hedm., Kvikne; Vest-Agd., Ø. Sirdal; Sør-Tr., Agdenes; Nordl., Flakstad.

123 I Skudesnes, Rogal., f. eks. var en av grunnene til at det tok såpass lang tid før juletreet ble alminnelig brukt at det fans lite nåletre. I fortellerens barndom laget de juletre ved hjelp av einerkvister.

124 Troms, Hillesøy, Skjervøy nr. 5433, Berg i Senja; Nordl., Beiarn, Kjerringøy, Steigen, Vega, Vågan; Sør-Tr., Lensvik; Sogn og Fj., Nord-Vågsøy, Selje, Jølster, Davik (det gjemtes fra år til år); Hord., Austrheim, Lindås; Rogal., Skudesnes, Sokndal; Hedm., Folldal.

125 Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 87 ff., og især Otto Huth, Der Lichterbaum, s. 26 ff.

126 Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 87.

127 Otto Huth, Der Lichterbaum, s. 39 ff.

128 Västergötl., Vadsbo, Eu nr. 19746.
129 Halland, Fanrås, Kållsjö, Eu nr. 35597.
130 F. eks. Skåne, Gjöinge, Eu nr. 19706. Sml. Hilding Celander, Nordisk jul, s. 132 ff.
131 Västergötl., Vadsbo, Eu 1946, i bakgården ennå brukt av en 75-årig kone (1941).
132 Eu 35598.
133 Muntlig meddelelse.
134 Lily Weiser-Aall, Verdens uro i Norge, Maal og Minne 1937, s. 23 ff. Også ifølge våre svar hadde en halmkroner ikke utelukkende til jul. De hang hele året rundt f. eks. Telem., Mo, Fyresdal; Oppl., Snertingdal. I Velfjord (Nordl.) heter halmkroner St. Hansleiker, men de ble like meget brukt til jul. Uttrykket St. Hansleik bruker også Bjørnstjerne Bjørnson i «Synnøve Solbakken», Samlede Værker III, s. 75. Jeg takker professor Midttun for den sistnevnte opplysning. Sml. om halmkroner i min avhandling «Julehalmen i Norge». Småskrift 3 fra Norsk Etnologisk Gransking.
135 Småland, Sevede, Vi, Eu 35274. Ifølge Louise Hagbergs notater hengte en i 1870-årene på sine steder i Sverige hvor det var småbarn, juletreet i taket. Her foreligger det igjen et tilfelle hvor skikk og praktiske hensyn er fløkt inn i hverandre.
136 Otto Laufer, Der Weihnachtsbaum und sein Ursprung aus dem volkstümlichen Geisterglauben der Mittwinterzeit. Festschrift der Hamburger Universität für W. von Melle 1933, s. 224—253.
137 Nils Lid, Joleband og Vegetasjonsguddom. Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo 1928 II. Hist.filos. klasse, Oslo 1929, s. 95.
138 Sogn og Fj., Hornindal.
139 Aust-Agd., Eide, Austre Moland; Vest-Agd., Laudal.
140 I Østerrike og deler av Tyskland ennå i bruk. For fylket Salzburg i Østerrike ble det 1729 og 1755 forbudt på grunn av skade på skogen og på grunn av overtroiske skikker. (Muligens foreligger et slikt forbud allerede for året 1525, sitert hos E. M. Kronfeld, Der Weihnachtsbaum, Wien 1906, s. 55, men uten henvisning til kilden.) Emnet om den slags kvister i juletiden blir nærmere omhandlet i min artikkel «Julehalmen i Norge». Småskrift 3 fra Norsk Etnologisk Gransking.
141 Alle her nevnte meldinger fra Nord Trøndelag er sendt inn fra medarbeideren i Inderøy, nr. 6215.
142 Vest-Agd., Hidra; Sogn og Fj., Jølster, Hornindal; Sør-Tr., Lensvik, Støren; Nordl., Beiarn.
143 En husker bare julehalmen: Busk., Nes; Vest-Agd., Bakke, Ø. Sirdal; Rogal., Erfjord (pynt med grønne kvister sjelden), Nedstrand (sjelden); Hord., Bremnes, Samnanger; Sogn og Fj., Kyrkjebø; Møre og R., Haram 4657; Sør-Tr., Agdenes (pynt med grønne kvister sjelden), Malvik; Nord-Tr., Høylandet. — En husker bare halmkroner ved siden av: Nord-Tr., Skatval, Kvam (etter svaret fra Inderøy nr. 6215). I Sør-Tr., Oppdal, hadde en før grønne kvister over ytterdørene og inne halmkroner. På Stord (Hord.) pyntet en ifølge vår medarbeider før med grønne kvister og hadde, som vi fikk vite av en annen medarbeider, også halmkroner i gamle dager. — Våre svar må suppleres med opplysninger om pynting med granbar i stuene som Nils Lid har offentliggjort i sin bok «Joleband og Vegetasjonsguddom», s. 95

144 Adolf Jakobi, Der Lebensbaum, Hessische Blätter für Volkskunde 27 (1928). Adolf Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 81. Slik er juletreet også tydet i teksten som hører til bildet i Skilling Magazin 1872, s. 820. Fra kirkelig side mener R. Bauerreis i en bok «Arbor vitae». Der Lebensbaum und seine Verwendung in Liturgie, Kunst und Brauchtum des Abendlandes, 1938, å kunne utlede juletreet av Paradisets tre, som han antar å være det samme som livets tre. Desverre har jeg ikke fått tak i boken.
145 Sml. for Danmark, Hans Ellekilde, Vor danske Jul gennem Tiderne, s. 438, der det blir framhevd at det tyske juletreet som H. C. Andersen skildrer i sitt eventyr «Grantræet», har røde, hvite og blå (de nye holsteinske farger) lys, men juletreet i danske hjem har selvfølgelig røde og hvite lys. S. 439 blir små «Danebrogsflag» nevnt som julepynt. Her i Norge har en pynt med norske flagg og sang av fedrelandssanger under gangen rundt juletreet.
146 Spamer, Weihnachten in alter und neuer Zeit, s. 88 f.
147 Ifølge opplysning av Frelsesarmeens sekretariat.
148 Barndomshjemmets Jul (1941) s. 78.
149 Albert Becker, Der Weihnachtsbaum für alle, Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde 11 (1933), s. 118. En har før tenkt at juletreet på offentlige plasser i Tyskland muligens kunne ha blitt overtatt fra Sverige. Hermann Tardel, Der Weihnachtsbaum für alle. Samme tidsskrift 10 (1932), s. 251 ff. — Skikken å sette små juletrær med lys på gravene, som nå er mye brukt i Oslo, var allerede før første verdenskrig kjent i Tyskland på steder som ligger langt fra hverandre. Weiser Aall, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens IX, s. 920.
150 På torget i Farsund, i to, tre av de største tettbygdene på Lista ute på gata.
151 På jernbanestasjonen og på et annet høvelig sted i byen.
152 Juletre fra Norge ble hentet av karene fra «Motor-Torpedcbåt» (M. T. B.) under andre verdenskrigen hvert år til Kongen. Første året båtene opererte fra Shetland, var det at (daværende) løytnant Tamber like under jul gikk i land i Norge med hele mannskapet, bortsett fra vaktene som ble igjen ombord. Væpnet med hver sin stengun, sto de vakt om to mann som felte et lite grantre — det var juletre til Kongen. Fra Shetland ble treet sendt med fly til London, og Kongen visste ingen ting før han fikk se treet fra Norge pyntet og tent i sin egen stue. Det ble senere tradisjon dette å hente juletre til Kongen. «Ankeret», Organ for personell ved sjøforsvarskommando Vest, nr. 9, desember 1947, 1. årgang, s. 12. Jeg takker konservator Rigmor Frimannslund for denne henvisning.